Anul I. Aprilie, 1907. Nr. 4

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și vieața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 6 cor.; pe o jumătate de an 3 cor. — Pentru România 8 Lei
Un număr 50 fil.

MOMENTE HOTĂRÎTOARE ÎN VIEAȚA PREOTULUI.

Asupra vieții și activității preotului influințează cu putere hotărîtoare, între altele, cu deosebire următoarele momente și anume: *a)* situațiunea, în carea găsește preotul parohia și poporul din parohie la întrarea sa în funcțiune; *b)* ce aduce cu sine preotul la întrarea sa în parohie, și respective capitalul intelectual și moral, de care dispune; și *c)* capacitatea și energia voinței de a înmulți și valora acest capital în senzul și spiritul misiunii dumnezeiești luate asupră-și.

Supunând unei scurte analize cestiunile amintite aici, așa cred că nu greșesc, când constat, că nu totdeuna, și nu în tot locul află preotul, la întrarea sa în funcțiune, situațiunea cea mai favorabilă în parohie. Oamenii, cu adevărat, întâmpină pe preotul lor cu multă bunăvoință; dar își au și dânșii pretenziunile lor față de preot, pretenziuni cari se poate întâmpla, și faptice se și întâmplă nu arareori, ca să nu fie totdeuna în conzonanță cu scopul bisericii. Și în punctul acesta, așa cred, că este la loc, să amintesc aici o împrejurare, căreia la noi până acum nu i-s'a dat importanța ce o merită, — deși tocmai în ceeace privește desvoltarea spirituală morală a poporului, putem să fim expuși a o întâlni aproape la fiecare pas, și ne poate face cele mai mari greutăți. S'a plămădit adecă în apusul Europei, *sub presiunea împrejurărilor de acolo,* încă de mult, dar cu deosebire în veacul al optsprezecelea așa numitul «*spirit anticreștinesc*», contrar bisericii și contrar doctrinei pozitive a evangeliei. Acest spirit a izbucnit apoi cu toată furia sub timpul revoluțiunii celei mari franceze. Sub presiunea acestui spirit anticreștinesc și în o în-

vălmăşeală, produsă de nemulţămirea generală a poporului francez cu situaţiunea, în care se găsea pe atunci în urma multelor greşeli ale guvernanţilor de mai nainte, şi sub furia revoluţiunii maselor, conventul francez instituie şi proclamează *raţiunea omenească* de zeitate, şi scrie pe cimiterii, că «moartea este un somn vecinic». S'a răzbunat însă foarte iute acest păcat comis de poporul francez, precum nici că s'ar fi putut întâmpla altcum. O singură dată, la 10 Noemvrie 1793 s'a ţinut un cult public nou instalatei zeităţi, prin aranjarea unei procesiuni la biserica din Notredame. Dar lumea a văzut, şi s'a convins, că a ajuns într'un hal, din carele nu este cu putinţă să iasă altcum, decât întorcându-se din nou la doctrina evangeliei. Şi conventul francez, speriat de dizoluţiunea şi anarhia produsă în popor prin acel pas nesocotit, şi prin acel păcat cu cele mai funeste consecinţe, în anul următor, la 8 Iunie 1794 decretează prin lege, că există o *fiinţă supremă, Dumnezeu, şi că sufletul omenesc este nemuritor.* După restabilirea păcii în Francia, — spre a salva ţara şi poporul de consecinţele funeste ale celor întâmplate sub timpul revoluţiunii sub domnia lui Napoleon I, s'a încheiat concordatul cu scaunul Romii; dar răul şi relele, întrate odată între oameni, au rămas şi s'au continuat, şi se continuă până în ziua de astăzi.

Spiritul anticreştinesc izbucnit în Francia sub timpul revoluţiunii s'a continuat acolo, a trecut în Germania şi în alte părţi ale Europii. A pătruns apoi acest spirit în toate părţile lumii prin diferite scrieri, mai cu seamă după filozofia lui Kant încoace, a întrat chiar şi în unele manuale de şcoală.

Pe canalul culturii apusene, dela care am învăţat şi noi, Românii, carte, s'a putut străcura acest spirit duşmănos bisericii şi în societatea noastră. Şi astăzi pe ici, pe colo, cu putinţă este, că acest spirit se resimte şi în poporul nostru. Nu mai trăieşte astăzi poporul românesc pe plaiurile Carpaţilor la vatra strămoşească izolat, precum trăia odinioară. Zilnic vine in contact cu alte popoară, dela cari poate să înveţe şi bune şi rele. Şi apoi doritor de carte şi de învăţătură, — precum este poporul românesc, — s'a putut întâmpla, ca între multe scrieri bune să cetească şi unele, cari au produs în sufletul său îndoieli şi nedumeriri în ceeace am avut şi avem mai scump, în ale religiunii şi bisericii. Aceste îndoieli şi nedumeriri, întrate, sau pe cale de a întra în

sufletul poporului nostru, sunt cea mai mare greutate pentru biserică și preotul de astăzi. Biserica și preoțimea românească luptă astăzi cu mari greutăți contra unui dușman primejdios, pe carele de multeori cu putință este, că doară nici nu-l cunoaștem, dar carele de fapt există. Din cauza acestui dușman, până acum poatecă prea puțin băgat în seamă, s'au ivit și se ivesc la noi toate greutățile și neajunsurile, cari le întâmpinăm atât pe terenul bisericesc-pastoral, cât și pe toate terenele de vieață și desvoltare.

Constatând această împrejurare, așa cred, că este de lipsă, ca să ne lămurim asupra mijloacelor și armelor, prin cari să putem combate și înfrânge dușmanul, de carele vorbim. Și în punctul acesta adaog, că: cu căutarea și aflarea acestor mijloace să începe, să continuă, și să terminează *creșterea de sine, adevărata creștere a preotului.* În căutarea și aflarea acestor mijloace să vede, și să cunoaște: «ce aduce cu sine preotul în parohie la întrarea sa în funcțiune, precum și carele îi este idealul, și întru cât poate să-și clădească și întărească însuși voința și energia trebuincioasă în lupta cu greutățile, ce zilnic le întimpină la fiecare pas al său. După natura ei chestiunea aceasta este cea mai grea, atât pentru preotul tinăr, cât și în genere pentru fiecare preot. Și ca să nu greșim în tendința, ce urmărim, de a-i afla o nimerită soluțiune, — amintesc aici faptul istoric, de altcum cunoscut: că popoarele se pot desvolta și ridica în două forme, și anume: *a)* sau prin evenimente istorice mari și extraordinare, sau apoi *b)* prin o lucrare și stăruință de fer pe terenul cultural și religios-moral. În cazul prim popoarele, găsindu-se în împrejurări favorabile se desvoaltă și se ridică repede. În cazul al doilea însă desvoltarea și înaintarea popoarelor merge, și se face cu anevoie, recere vreme multă, și și mai mult studiu și meditare, o lucrare ne'ntreruptă, intensivă și conștiențioasă cu un scop bine determinat și bine precizat. În serviciul acestei lucrări suntem angajați noi, preoții, și experiența și istoria ne dovedește, că lucrarea noastră, dacă ne succede să aflăm mijloacele corăspunzătoare, poate și trebue să fie rodnică.

Dintre aceste mijloace înregistrăm aici următoarele, și anume:

a) observarea și un studiu cât mai intensiv al vieții poporului în forma și modul, cum aceasta se manifestează în aplicările lui bune, sau rele, în virtuțile și neajunsurile lui și mai cu seamă în modul de gândire propriu și special al poporului

românesc, în psichologia proprie a poporului român, așa precum s'a format această psichologie prin vieața sufletească a acestui popor, prin originea lui, prin trecutul lui și prin contactul, prin carele a trecut cu diferite popoară, cu cari a venit în atingere în decursul veacurilor;

b) un studiu cât mai profund al sfintelor scripturi și al doctrinii bisericii, cu scop, ca pentru orice situațiune, în carea se găsește poporul, încredințat păstoririi noastre, să aflăm medicamentul trebuincios, sfaturile și povețele dumnezeești pentru sanarea relelor și pentru încurajarea și îmbărbătarea vârtuților, după modelul părinților bisericii și al înaintașilor nostri în ale preoției și întru propagarea cuvântului lui D-zeu; și

c) a căuta și a ne însuși metodul nimerit întru a îmbina trebuințele poporului cu doctrina evangeliei și bisericei astfel, ca poporul în cuvântul și fapta preotului să afle mângăiere în năcazurile sale și îndreptar sigur și neînșelător în calea vieții sale ulterioare.

Chestiunile amintite în aceste trei puncte sunt lucruri mari și grele; dar ele constituesc și formează averea noastră: *cultura materială și formală a preotului.* Și negreșit noi, toți preoții deopotrivă voim să ne înmulțim această avere, pentrucă ea constitue forța și tăria noastră, forța și tăria bisericii. De aceea ne vom sili, ca modul îmbogățirii noastre spirituale să-l supunem unei cât mai amănunțite discusiuni. Și până atunci însă, cred, că este bine, ca terminând, să amintesc un fapt, carele stă în strânsă legătură cu chestiunile amintite aici.

Un vrednic profesor dela unul din institutele noastre teologice, îmi zicea odată, că dânsul voind a ținea pas cu știința și cu desvoltarea științei teologice sub tot decursul anului școlastic studiază mult. Indatăce însă vin vacanțele de vară nu mai poate studia pentru înmulțirea cunoștințelor sale. In timpul acestor vacanțe este de regulă preocupat de progresul, ce l-a putut face cu elevii în decursul anului expirat. Imi spunea apoi, că aproape niciodată nu a fost mulțămit cu progresul realizat; și timpul vacanțelor îl folosește, ca să se studieze pe sine, să-și studieze lucrarea prestată, să-și vadă greșelile metodice, și în anii următori să le poată îndrepta.

Amintind aceasta aici, aşa cred, că un an şcolastic este şi anul bisericesc; şi dacă la finea acestui an noi, preoţii, ne vom face darea de seamă despre prestaţiunile noastre, vom putea afla unele şi altele scăderi, cari ulterior le vom putea îndrepta. Săvârşirea acestei lucrări încă este un moment hotărîtor şi poatecă cel mai însemnat în vieaţa şi activitatea noastră pastorală. Şi însufleţiţi de dorul de a ne împlinì chemarea cât mai conştienţios, vom împlinì cu sfinţenie şi această datorinţă, aparţinătoare poziţiunii noastre, cu scopul de a ne cunoaşte şi îndrepta greşelile şi a putea să producem rezultate mai bune în anii, ce urmează.

Augustin Hamsea.

DIN TRECUTUL BISERICII ROMÂNE BIHORENE.

I. Introducere.

Dl S. Dragomir, in rubrica «mişcarea literară», a «Revistei Teologice», pag. 74, 75, ne atrage atenţiunea, cumcă în «sionul sârbesc» din Carloviţ, s'ar publica documente referitoare la unirea Românilor din eparhia Orăzii-mari.

Dl Gruici publică aceleaşi acte sârbeşti. Nu înţeleg sârbeşte; nu pot urmărì acele comunicate.

Din referada dlui Dragomir ne încredinţăm, cumcă:

1. Mitropolitul de Carloviţ Pavel Nenadovici, în 31 Mai 1754, trimite între credincioşii ortodoxi ai Bihorului pe arhimandritul Moisă Putnic,[1] ca să cerceteze, căinţele ridicate la curtea împărătească, de către latino şi greco-catolicii acelor locuri, contra poporului ortodox. Putnic a stat puţină vreme, căci:

2. In anul următor 1755, din nou fu trimis ca mandatarul mitropolitului, la comisiunea împărătească, care fu constituită pentru cercetarea frământărilor bisericeşti. In această misiune a fost însoţit de Silvestru Racovicianin. De sigur acesta era cunoscătorul limbei române, ori chiar român.

3. In 16 Ianuarie 1756, Putnic petrece încă tot la Oradea. Comisia nu s'a întrunit, căci Viena o întârzie.

4. In fine, că dlui Gruici în materia aceasta îi lipsesc alte date.

[1] Putnic devine titularul Timişoarei 1775—1782.

Luptele între uniţii şi neuniţii din părţile Orăzii şi a altor regiuni limitrofe, mult puţin sunt deja cunoscute.

De data asta ne restrângem a aduna în un mănunchiu numai datele[1] ce privesc strict lucrările comisiunii investigătoare din 1755, adecă aceea la care se provoacă monitorul oficial al mitropoliei de Carloveţ.

Faţă de această comisiune deloc aici observăm, sau mai bine zis rectificăm, că nu în anul 1755 fu «încredinţată» cu examinarea neînţelegerilor, ci în 15 August 1754. Sau şi mai bine zis, comisiunea din 1754, este numai continuarea activităţii comisiunii esmise deja cu 19 ani înainte de aceasta, adecă, în 1735; care a fungat până în 1737. Deci comisia din 1754 e proprie comisia a II-a şi nu ultima în obiectul certelor religionare, ale Românilor uniţi şi neuniţi din Bihor. A treia şi ultima oară, pentru regularea acestor daraveri, Maria Teresia în vara anului 1757 mai institue o comisie.[2]

Comisiunea din 1754, care ne preocupă de data aceasta, şi-a terminat lucrările sale în 1756 vara.

Din scrisorile lui Putnic publicate de dl Gruici se mai vădeşte, că prezidentul comisiunii ar fi fost generalul Hadik. Adevărul e, că de prezident a fost denumit Francisc Xaver, comite Klobusitzky de Zethény, arhiepiscopul din Kalocsa.

Prezidentul Klobusitzky, precum şi notarul, Adam Francisc Kollár, bibliotecarul aulei împerăteşti, mai târziu a eşit din această comisiune. Kollár a fost înlocuit cu Philippides de Gaja, iară prezidenţa a trecut la Emeric Battyány, ori că la marchiorul de Ville şi comitele Hadik,[3] ambii generali.

E cu greu de crezut, că comisiunea din vorbă până la datul de 16 Ianuarie 1756, nu s'ar fi întrunit încă, când este cert, că aceea în vara anului 1756 şi-a mântuit deja toate agendele sale multe şi multiple.

Mai plauzibilă ar fi acea presupunere, că epistolele lui Putnic din 9 Noemvrie şi 10 Decemvrie 1755 şi din 16 Ianuarie 1756,

---

[1] Unele din ele la *Dr. Ioan Ardelean,* Istoria diec. rom. gr.-cat. a Orăzii mari, partea II. Blaj 1888, pag. 26—35, la repert. docum. pag. 96—109.

[2] *Bunyitay Vince,* „Biharvármegye Oláhjai s a vallás unió", discurs la academia maghiară ţinut în 9 Martie 1892. Secţ. II, tom 15, Nr. 6, pag. 65 şi următ. (345).

[3] În privinţa asta datele îşi contrazic.

în cari notifică mitropolitului său Nenadovici, că comisiunea nu ar fi sesizat, parte, pentrucă nu a sosit încă prezidentul Hadik, parte, pentrucă curtea trăgănează afacerea, sunt de a se înțelege așa, că comisiunea și-a întrerupt lucrarea sa deja începută.

Din combinarea mai multor acte se știe cu pozitivitate, cumcă comisiunea nu a funcționat fără unele intermezuri.

E de necrezut, că uriașa muncă ce avea să împlinescă această comisiune, s'ar fi putut măcina în curs de abia numai jumătate an, începând adecă din a II-a jumătate a lui Ianuarie 1756, până în vara aceluiaș an. Apoi de este adeverată împrejurarea relevată de Putnic, că *în 9 Noemvrie 1755* comisiunea *nu funga*, din motivul, *că era în expectanța prezidentului său Hadik,* atunci trebue să admitem, că ea a mai sesizat, sub prezidiul lui Klobusiczky, pe timpul de înainte de 9 Noemvrie 1755, de vremece *prezidarea Hadikană e posterioară lui Klobusiczky.*

Către sfârșit și la încheierea lucrărilor se vede, că comisiunea a fost condusă de prezidentul Emeric Battyány. Acesta, când a promovat la Viena operatul comisiunii, l'a însoțit de o reprezentațiune proprie, privitor la punctele acelea, în cari nu a căzut de acord, cu Ville. Rezervele lui Battyány priviau numai chestiunile urbariale.[1]

Ville la rândul său, încă nu leneví cu transmiterea vederilor sale la locurile mai înalte; vederi cari în bună parte, nu concordau, nici cu Battyány, nici cu opiniunea comisiunii. Relativ de temerile urbariale ale lui Battyány, Ville își ia ifosul a observa, cumcă nici lui nici notarului Gaja, nu li s'au împărtășit acestea.[2]

Înainte de a sesiza comisiunea în Oradea, pare a fi ostenit întru a ancheta trebile, la fața locului, pe cele sate.[3]

În ea nu a căpătat ședere și vot des amintitul agreat al patriarhici.[4] Poate, că tocmai aici își află explicarea sa în împrejurarea, că Putnicul nostru, sistematic și consecvent în corespondența sa, cvalifică desele ajurnări, drept neîntrunirea comisiunii.

Cu toate acestea când se luau depozițiunile celor din Vasad, se amintește[5] de un «arhimandrit». Poate acesta să fie Putnic, care o fi avut rolul, de «benevolus auditor». El nu a putut figura

[1] și [2] *Bunyitay* 69.
[3] și [4] *Ardelean* 29 nici altul din clerul ortodox ori catolic.
[5] *Bunyitay* 69.

ca ceva bărbat de încredere al bisericii ortodoxe, de vremece cu această sarcină a fost încredințat episcopul ortodox de Zombor; iară din partea catolicilor fu concrezut controlul lui George Keserii, canonic oradan.[1]

II. Antecedențele comisiunii din 1754—1756.

Înălțarea lui Meletie Kovács la treapta arhieriei, băgà mare spaimă în oasele ierarhiei sârbești; mai ales când văzură, că la sărbătorile crăciunului din 1748, românilor din Oradea, le pontifică[2] și cuvântează în limba maicii lor, fiiul maicii lor. Noul arhipăstor deloc la început nu pregeta a și cerceta mica și risipita sa turmă, în bună nădejde, de a o sporì și întărì. În 1750 face vizită canonică la 14 enorii, de pe modeștii țermuri ai Bârgăului (Berettyó) în așa numitul ținut al Lakság-ului. In 1752 din nou ostenește prin aritul Beiușului, Belului (Beél) Vașcăului (Vaskoh), vizitând ca la 70 de parohii[3].

Ierarhia sârbească, care și până acì veghia cu ochi de Argus peste sionul orfan al Românilor ungureni, acum din îndemnul călătoriilor apostolești ale lui Kovács, își îndoì zelul întru a ferì pe Români de biserica apusului. Tot mereu era cercetat și îmbărbătat poporul, din împrejurimea Orăzii, când de un arhimandrit, când de un episcop, ori alt călugăr[4] de renume, cari «spovedeau și colectau elemozina»!?...

In 8 Decemvrie 1751 se trimite de către «diecezanii» din

---

[1] Idem, 66, 75.

[2] Este geșită, părerea lui Petru Maior, luată din „brevis notitia fundationis Theodori Koriatovics", pars III. caput 10, carea o urmează și *Ardelean* pag. 26, 35, cumcă Kovács ar fi fost sfințit întru arhiereu în 1750 și că ar fi repausat în 1770. A fost sfințit în 1748 Decemvrie 15, a repausat în 1775, *Nilles Symbolae* 643. *Bunyitay* 57 nota 6; 84 nota 2. *Cipar* Acte Pag. 163, 164, 168, 169.

Greșala cu moartea vine de acolo, că datele referitoare la eparhia unită a Orăzii, P. Maior le-a căpătat dela episcopul Vulcan, compuse de secretarul său, Mihail Muntean. Acesta pune anul morții în 1770; cnf. șematismul diec. gr. cat. Orădane din 1864, pag. 20. În șematismul acestui an, precum și în cel din 1845, poate și în altele, se publică: „brevis notitia diocesis graeco-catholicae Magno-Varadinensis". Nu se spune autorul acestui tractat de mare importanță istorică. Dela P. Maior aflăm, că Muntean e autorul. El a fost multă vreme prof. de filozofie în Blaj „și neputând acolo nici o mângăere nădăjduì, după multa sa scolastică trudă, trecu la Oradea-mare". Oradea și Vulcan, azilul celor năpăstuiți. *Cipar* l. c. 163, 164, 169.

[3] *Bunyitay* 60.

[4] Idem ibid 63.

Carloveț o «curendă patentă», neiscălită[1] de nime, cătră toată suflarea ortodoxă, care are să fie purtată din sat în sat. Acum e timpul — zic ei, în acea proclamațiune, — să dați răspuns despre religiunea voastră, dacă voiți să vă vină episcop neunit, pentrucă dacă nu cereți, nimenea nu poate venì la voi cu sila, și să știți, că împăratul dă voe liberă la toate neamurile spre a-și ținea legea strămoșească. Maiestatea Sa ni-a spus nouă, că nu silește pe nime să se unească, ci voi de bună voe o cereți. Pentrucă preoții uniți scriu la guvernul din Viena și la împăratul, că voi toți poftiți unirea și nici când nu ați cerut dela guvern ca să aveți episcop neunit. Nime nu v'a împedecat, nici oprit dela așa ceva, dar nu ați cerut; pentrucă unde au cerut, acolo li s'a și dat locuitorilor episcop după plac și de religia lor; așa dară eacă de câteori v'am scris vouă, că din toate satele să mergeți la gubernator și să-i «răspundeți» că nu vreți a avea episcop unit. Insă bine să vă însemnați fraților, cumcă dacă nu veți cere mai «întâi răspuns» voi, acolo înaintea împărăției și dacă nu vă veți mișca acuma cu toții la olaltă în una, veți fi toți nemți gata. Pentrucă acum se dau de gol, toate minciunile preoților uniți, cari vă spuneau vouă, că ei țin «legea» grecească, nemților apoi le ziceau, că ei sunt nemți, și așa mințau pe amândoi. Insă vă rog creștinilor să nu părăsiți legea strămoșească, însă mergeți de-auna cu toții la gubernator, și cereți pasușuri, și spuneți, că veți merge și cere dela curtea împărătească episcop *«sârb»* din Carloviț, și aceasta o «răspundeți» bărbătește fără frică, pentrucă nimenea nu vă omoară pe voi căci cereți acum aceasta, pentrucă acum e timpul, și pentrucă episcopul e și gata, numai voi să veniți aici câte unul din orice județ, și să conscrieți câte sate sunt și în acelea câți oameni sunteți, cari nu voiți unirea, și câți sunt credincioșii uniți scrieți-i cu numele, și toți vă iscăliți. Drept aceea vă rog fraților, din toată inima voastră lucrați și vă dați toată osteneala de-a umbla din sat în sat ca să vă sfătuiți la olaltă, și să alegeți oameni înțelepți și încrezuți, cari îi trimiteți aicea, și iarăș vă rog pe voi fraților, că cu mâna goală să nu-i trimițeți pe ei, pentrucă știți bine, că fără cheltueli nu putem ajunge la domni și în țări străine.

---

[1] Latinește a se vedea la *Eudoxiu Hurmuzaki.* Documente ist. române. București 1876; pag. 4. *Nilles* l. c. 561. *Iorga,* Sate și preoți. București 1902, pag. 250.

Ce păcat mare! au nu puteţi voi aduna barem un floren din fiecare sat şi să scrieţi în a cărui mână îi concredeţi, şi să-l legaţi cu jurământ strâns, ca să nu cheltue nici un ban spre alte treburi, fără singur în treaba împărăţiei (călătoriei la împărăţie). Pentrucă să ştiţi fraţilor, noi avem de grije la uşile împăratului şi la toţi domnii şi la toţi episcopii, încât ni-se poate, şi precum nouă ne va spune «*încredinţatul*» (Legatus) şi ne va da răspuns Maestatea, aşa răspuns vă trimitem, şi eacă acum încă ce vă mai dăm de ştire, ce răspuns vom căpăta dela Maiestate, aşa vi-l scriem, pentrucă de ce să mai întârziem de aici încolo, aşteptând după alt răspuns. Voi însă fraţilor creştini, mergeţi precum v'am scris şi isprăviţi pe acolo, bine, precum v'am scris vouă, şi noi încât ni cu putinţă ne vom strădui, şi rămânem ai domnielor voastre de binevoitori slugi, amin, amin, amin. Luna Decemvrie a 8-ta zi 1751. La acestea cercetaţi toate satele, câte numai puteţi, ca să băgaţi voi şi vă subscrieţi în chip bun şi fără nici o spaimă».

«Această carte să se prepoarte iute din sat în sat, la acei oameni cari sunt credincioşi în credinţa orientală».

In 1751 Aradul capătă nou episcop în persoana lui Sinesie Jivanovici. Bărbat aprins de dragostea ortodoxiei.

Sub impulziunea [1] proclamaţiunii carloviţene, dar şi potrivit firii sale fervente, cu nimic nu poate rămânea îndărătul rivalului său Kovács. Incă în acelaş an alergă la poporenii săi din Oradea şi jur. În 1753 din nou [2] se transpoartă în mijlocul acestora. Scurt, pururea e în călcâiul arhiereului unit, aşa că ţârcalatul lui Kovács, mai mult a stricat unirii, decât a ajutat până acì tot zelul episcopilor latini de Oradea. Pe unde numai s'a întors odată Sinesie, s'a şters unirea, de nici steamătă n'a rămas de ea, precum arată [3] comisiunea regească, întrunită din incidentul acestor loviri confesionale. Aşa s'au lăpădat la 1752 românii din jurul Orăzii, iar peste un an, îndemnaţi de ceva vicar Jxiar, au abjurat unirea şi parohiile Lakság, Berettyó şi Besztercze, alungându-şi pe preoţii uniţi ce-i avuseră. [4] Acest ţinut apoi a rămas până azi străin de unire.

---

[1] *Ardelean* 37.
[2] *Bunyitay* 63.
[3] *Ciparu* l. c. 167.
[4] *Ardelean* 27, 28.

Episcopul romano-catolic din Oradea, Paul, comite de Forgách, a protestat energios la locurile competente pentru «cutezanţa atât de insolentă şi temerară»,[1] a lui Sinesie. A luat «dispoziţiuni oportune pentru împedecarea vizitaţiunii» canonice ortodoxe.

Chiriarcul sârb însă nu a fost omul carele să nu îşi fie dres bine treburile, prealabil, contemplând şi prevenind toate greutăţile ce eventual i-se vor prăvăli în cale.

Dela comandantul cetăţii a căpătat forţă armată; concesiunea maestatică de aşi cerceta poporul încă o avea în buzunar şi cu o suită impunătoare şi alai mare cutrieră aproape toate comunităţile Bihorului, asigurând pe ortodoxii săi despre graţia împărătesei. Zicea cumcă cei de ritul răsăritului au răspins unirea, n'or mai da zecuieală episcopului «unguresc» de Oradea. Cei cari totuş ar persevera în «unaţie», pierd privilegiile şi imunităţile regale, date naţiunii sârbeşti.[2] Acestea şi asemenea acestora le spunea nu numai cu grai viu, ci le cuprindea şi în scris,[3] şi le trimitea parohiilor.

Uniţii apoi la rândul lor, după cum notează P. Maior, încurând «tare să scârbiră[4] de făcuta unire». Ei se aşteptaseră la episcop liber şi independent, nu la un fel de locotenent liturg. La plătirea decimelor episcopului străin încă nu se puteau deda. Ca pravoslavnici nu ştiau de decime, acuma în loc de uşurinţă, li se pune sarcină nouă.

«Episcopul[5] cel popistăşesc din Oradia mare — sunt cuvintele lui P. Maior — şi scaunul lui, în loc de a vindeca cele două greutăţi, care le aducea românilor *greaţă de unire, începură cu sile rele* asupra românilor acelora, *pre unii preoţi şi pre **unii mireni îi băgară în temniţă,[6] pre alţii îi puse supt toiege,[7]*** cu cari mijloace şi mai mare ură pricinuiră românilor, asupra unirei şi crescu turburarea; pentru aceste luà grea înfruntare episcopul cel popistăşesc din Oradia mare dela împărăteasa Maria Teresie. Şi fu orânduită comisie împărătească.» Adecă comisia care ne preocupă.

---

[1] *Ardelean* 27, 28.
[2] *Ardelean* 28, *Şematism* 19, *Bunyitay* 63, 64.
[3] *Bunyitay* 63.
[4] şi [5] *Cipariu* 166—167.
[6] D. e. pe protopopii din Váradvelence şi Crişul repede. *Bunyitay* 46, 47.
[7] Astfel de ruşine nu s'a întâmplat cu preoţii români pe vremea calvinilor.

Afară de aceasta, românii din faptul, cumcă episcopul unit nu e stăpân pe oficiul său, își temeau ritul și disciplina orientală, de amestecul și reformele bisericii occidentale. In acest prepus se întăreau cu atât mai tare, cu cât astfel de scădere o vedeau cu ochii lor la vecinii ruteni, uniţi tot sub astfel de condiţiuni; aşa, «că pre unele locuri aceia nici nu sunt de legea grecească, nici de legea cea popistăşască».[1] Măcar că Roma nici odată nu a cerut dela cei ce se unesc cu dânsa, decât unire în credinţă; cât priveşte legea externă, tocmai ea însăş a liberat de repetate ori, aspre porunci pentru păstrarea nealterată a ceremonialului oriental, «ut sint omnes catholici non autem romani», totuș adeseori mulţi din clerul apusan au octroat înoiri de ale lor în biserica răsăritului.[2] Astfel de zelanţi prisoseau cu deosebire în ierarhia latino-ungară. Pe timpul domnitorilor din casa de Anjou își făceau chiar de cap. De groaza lor mulţi români și-au părăsit căminul, căutând alt adăpost. Tot astfel urmau și sub regii Sigismund și Matia cel drept, ai cărui ascendenţi erau de legea orientală. Un adict al lui Matia, vestitul erou, călugărul Ioan Căpistrano, punea chiar obezi pe vlădicii schizmatici, și în starea aceasta îi instrua și convertia. Sămânţa acestor latinizanţi nu a perit încă pe timpul când s'a încheiat unirea românilor din Ardeal și Bihor.[3] Puternicii ierarhi latini din Oradea și Belgrad au aşteptat «*unitate*» hierarhică și nu numai o simplă omodoxie incoloră. Aceasta ei o și mărturisesc[4] fără încunjur, zicând «non tantum unionem sed etiam unitatem» pe când Ioan Szabados, arhidiaconul catedralei din Munkács, nu se sfieşte a o spune verde, în faţa stăpânului său, episcopul de Agria, la 1769, că «nu de aceea ne-am unit, ca să vă fim supuși», (non ideo facti sumus uniti, ut simus subditi).

La descurajarea Românilor uniţi, din părţile Bihorului, de sigur, nu puţin va fi contribuit, și soartea tragică a episcopului martir Klein, carele trăia în surghiun la Roma și tocmai pe vremea aceasta apoi fu mazilit. Poate nu va fi fost necunoscut

---

[1] *Cipar* 168—169.
[2] S. Clain la *Cipar*, acte 95—96. *Bunyitay* 77—83.
[3] *Bunyitay* 47. *Cipar* l. c. 167.
[4] *Bunyitay* 82 apoi și notele 2 și 3 acolo, pe baza arhivei capitului latin orădan, Nrii 45, 32.

înaintea clerului român bihorean nici încercările unora de a pune în vr'o două rânduri românilor uniţi din Ardeal episcop de naştere şi rit străin. Probabil la împrejurările acestea să rapoartă cuvintele circularei carloviţene amintită: că veţi fi nemţi.

La strălucirea vizitei canonice din periferie, Sinesie îi pune drept coroană prin aceea, că în centru, în Váradvelence, la 29 Mai 1753,[1] cu ne mai pomenită pompă şi asistat de un cler ales şi numeros liturghisează — fără de veste — şi hirotoneşte mai mulţi preoţi.

Cu vizitaţiunea canonică a lui Sinesie nu s'a putut împăca de fel puternicul episcop catolic al Orăzii. Deşi din acest incident 60 preoţi uniţi s'au lăpădat de unire, iară 23 cari au mărturisit-o, fură izgoniţi[2] din parohii prin poporul fanatizat de sârbi şi sârbotei,[3] totuş nici ierarhia sârbească nu s'a aflat mulţămită.

Astfel «din[4] ambele părţi se făcură căiri la tronul regesc. Episcopul latin se plânse, că vizitaţiunea făcută din partea episcopului aradan este prejudiţioasă drepturilor sale diecezane şi stricăcioasă mântuirei sufletelor lui concrezute; pentru aceea imploră protecţiunea regească spre înfrânarea temerităţii episcopului schizmatic. Acesta din contră îşi aroagă lui dreptul de vizitaţiune, zicând, că poporul fiind aderent ritului oriental, se ţine de acea biserică; pentru aceea cerea, să nu fie împiedecat întru exercitarea dreptului său.»

Turburările religionare luaseră proporţii înfricoşate. Ambele părţi au degenerat la fapte de violenţă. Poporul nu numai ridica cu forţa pe preoţi, dar le devasta şi avutul, le smulgea bărbile şi îi bătea până la sânge. In astfel de situaţie comitatul Biho-

---

[1] *Şematismul* citat pag. 19, 20; *Bunyitay* 63 nota 4.

[2] *Bunyitay* 64—65 vezi şi nota.

[3] Pe aceşti 23 preoţi alungaţi îi chiamă: 1. Petru din Sărsig, Sárszeg. 2. Stefan din Kisláz. 3. Zaharie, Csanálos. 4. Demetriu, Fegernic, Fegyvernek. 5. Nicolae, Tothfalu. 6. Găvrilă, Nadariu, Nadány Telek. 7. Petru, Derna. 8. *Ioan*, Király. 9. Mihaiu, Bosa. 10. Alexandru, Ciutelecu, Céhteleki 11. Timotei, Almaszeg. 12. Teodor, Széltalla. 13. Simion, Szunyogd. 14. Nicolae, Genyéte. 15. George, Monospetri. 16. Nicolae, Abrány. 17. Nicolae, Fancsika. 18. Petru, Piskolt. 19. Ioan, Baromlak. 20. Gierasmus, Széplaka. 21. Găvrilă, Sz.-Lázár. 22. Ilie, Panor. 23. Iosif, Brátka. Aceştia căpătau unul fiecare 30 fl. la an, ajutor dela episcopul latin de Oradea, Forgách; toţi 690 fl.

[4] Sunt cuvintele lui Adam baron Patachich, urmaşul lui Forgách la 1759. Patachich a descris istoricul frământărilor din vorbă, însă e pătimaş şi manc. *Ardelean* 28 şi următ.

rului îşi făcea numai datorinţa sa, când păşì la mijloc cu represalii. Mihai Beöthy, primul vicecomite dă ordin la 24 plăeşi călăreţi, să scoată afară din Váradvelence pe episcopul Aradului. Ordinul însă la insistinţa lui Mihai Baranyi fu îngrabă revocat. Alţi corifei, între cari şi faimosul Gavrilă Dringo, umplură temniţele. In curând însă [1] i-a scos din închisoare nişte pârgari din Szalonta. Aceşti voinici erau de legea calvină şi veniseră călare. Erau ca 300. Ca totdeauna şi în tot locul, când erau frecări religioase, între români, catolicii prindeau parte uniţilor, iară protestanţii săreau în ajutorul neuniţilor.

Comisiunea aulică din anii 1754—1757, pe lângă domolirea tulburărilor religionare, s'a mai ocupat şi cu jalbele ce i le înaintaseră, în mai multe rânduri episcopul, clerul şi poporul unit, contra încălcărilor episcopului şi clerului catolic.[2] Altcum şi înainte de întrunirea comisiunii desamintite, contra episcopului Forgách şi a clerului său s'au dat de repeţite ori pâre grave, la toate locurile, până şi la regina, atât de către ortodoxi, cât şi de către preoţimea unită, trimiţând chiar şi deputăţii. Deci între cauzele pentru cari s'a exmis comisiunea aceasta sunt a se număra şi învinuirile [3] aduse în contra volniciilor episcopului Forgách.

Din registrele comisiunii, unirea iasă mai moartă. Dintre 8,667 familii de români, cu 13,428 [4] prunci, s'au declarat unite numai 255 familii cu 431 de băeţi şi fetiţe.

După notiţele lui Patachich,[5] s'au aflat 1,952 suflete unite, capabile de sfintele taine şi 823 necapabile.

Abia trei [6] sate au rămas întregi unite, Poceiu, Sântandraş şi Leta mare. In alte opt sate, unde erau spăiluce catolice, şi unde spăilucul zidise biserici unite, se mai aflau câţiva uniţi, ca de

---

[1] *Bunyitay* 63, 70, 71, 76, 62. Acest Dringo se mai numia Giuro şi Drongo. El se ilustrează cu aceea, că izgonea preoţii uniţilor. Dringoeşti există şi azi în Bihor. Dringo era jude — primar — juca rol pe la 1739. *Şematism* 18.

Deoarece *Bunyitay* a scris pe temeiul actelor de corespondenţă oficioasă, aici nu cităm actele, ci numai pagina lui Bunyitay; acolo apoi se pot vedea în note actele, izvoarele şi literatura datelor.

[2] *Ardelean* 30—31.

[3] *Bunyitay* 65.

[4] La *Dr. Popoviciu* „Uniunea“ Lugoj, 1901, pag. 228 după Csaplovici „Slavonien“ II pag. 51, sunt pruncii mai mulţi cu 992, deci 14,420.

[5] *Ardelean* 29, 30.

[6] *Bunyitay* 70, 74, *Şematism* 20, *Cipar* l. c. 167.

sămânță. Acestea sunt Haieu (Hájó), Fancsika, Krainikfalva, Ürgeteg, Popești (Pappfalva), Petrani-Vălani, Kerpenyest, Câmpul.

In zece sate, românii s'au declarat de neutrali în fața comisiunii. Adecă nu au știut să spună, sau bine zis, nu au voit, să arate, cu cine țin. Aceşti *dreptmăritori creștini interconfesionali*, au fost din: Kopacsel, Oșiău (Össi), Bánlaka, Cordău (Kardó), Vasad, Bancsesd, Dragot (Draget), Magura, Alsó-Kimpán și Segyestyel.

Relevăm, cumcă după menționatul carnet al lui Patachich,[1] Oșiău, Cordău și Vașad, s'ar fi pronunțat unanim pentru unire; deci după dânsul, s'ar fi declarat șapte sate întregi și nu numai trei, pe partea unirei.

Conform buletinului «departamentului iliric», al curiei imperiale din Viena, pe domeniile din jurul Beiușului, s'ar mai fi mărturisit în fața «comisiunii regale» încă două sate ca unite curate.[2] Numele nu e pus.

După şematismul[3] cunoscut, nu zece, ci numai nouă comunități, s'au declarat de neutrale. Acì lipsește Segyestyel.

(Va urma.) *Gruia.*

PASTORALELE MITROPOLITULUI ȘAGUNA.

IV.

Forma lor externă Incheiere.

Câtă vreme pastoralele nu sunt alcătuiri strâns literare, cât mai vârtos «scrisori» de învățătură și îndemn, pe cari — după vechiul obiceiu apostolesc — arhiereii bisericilor s'au îndatinat a le scrie, în răstimpuri, spre luminarea și zidirea sufletească a turmei lor cuvântătoare, s'ar părea lucru de prisos a stăruì mai deaproape și la cercetarea formei, a limbei și a stilului, în care se înfățișează povața păstorească.

Și dacă, cu toate acestea, vorbind de pastoralele mitropolitului Șaguna, stăruim și asupra vestmântului lor din afară, purcedem

---

[1] *Ardelean* 29.

[2] *Bunyitay* 74, nota 1.

[3] Pag. 20, 19. In acest Șematism se pune în 1748 și 1752 de episcop latin Patachich. El urmează lui Forgách abia în 1759.

din convingerea, că pastoralele lui Şaguna *şi* din punctul acesta de vedere, prezintă o valoare şi un interes, cu deosebire pentru *cunoaşterea mai deaproape a personalităţii lui de scriitor bisericesc,* cu toate însuşirile şi lipsurile ei.

*

Încât priveşte *forma* pastoralelor lui Şaguna, ea se reduce, în general, la cea moştenită dela înainte-mergătorii săi în păstorire, începând cu Sfinţii Apostoli ai lui Christos. E forma străveche, foarte frumoasă şi foarte creştinească, ce s'a păstrat până în zilele noastre pentru scrisul capetelor încoronate, fie bisericeşti sau lumeşti, când acestea se îndreaptă cătră supuşii lor.

Dar, credincios vremilor sale, mitropolitul Şaguna — pe lângă titulatura sa oficială de arhiereu, care-i da dreptul şi datorinţa să scrie pastorale — sporeşte şi împodobeşte formula obicinuită sau canonizată a începutului pastoralelor cu toate atribuţiile şi distincţiile sale secundare, lumeşti, provenite nu din darul Duhului Sfânt, ci din darul Înălţatului Împărat sau al altor oameni pământeni.

Astfel că, începătura pastoralelor sale mai însemnate, cu deosebire în anii din urmă, se prezintă în chipul următor:

Andreiu,

Din mila lui Dumnezeu Arhiepiscop şi Mitropolit al Românilor greco-răsăriteni din Ardeal şi Ungaria, Consilier intim de Stat, Cavaler al Ordinului cesaro-austriac al Coroanei de fier Clasa I, Comendator al Ordinului Cesaro-austriac Leopoldin, Membru al Senatului Imperial pe vieaţă, Preşedinte şi membru fundator al Asociaţiunii Transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român, Membru fundator al Muzeului Transilvan de ţară, Membru ordinar al Societăţii pentru cunoştinţa Ţării Ardealului, şi al celei de Agricultură din Bucovina, — dar vouă tuturor Românilor greco-răsăriteni din tagma preoţească şi lumească din Ardeal şi Ungaria şi pace dela Dumnezeu Tatăl nostru, carele este în Ceruri!!! [1]

Credinţa noastră însă este, că înşirarea aceasta scrupuloasă a tuturor titlilor de distingere şi onoare, nu este a se atribui amorului propriu, care în sufletul cel mare al lui Şaguna nu s'a putut sălăşluì, cât supunerii faţă de duhul stăpânitor al timpului

[1] Past. dela 12/24 Decemvrie 1864, în care vesteşte, că Majestatea Sa a încuviinţat mitropolia noastră, cea de mult dorită.

său și mai ales valorii morale, ce-o dădea acest Ierarh distincțiilor primite dela Împăratul, în cari dânsul nu vedea numai o răsplată a vredniciei sale personale, cât mai vârtos *o cinste* și un semn de *grație preaînaltă* față de biserica și poporul, pe care-l păstorea.

Și altcum, Șaguna avea cea mai largă îndreptățire să-și pomenească ordurile toate, câtă vreme lupta și credința, munca și jertfa i-au împodobit pieptul cu strălucire, iar nici decum tradarea sau milogirea!

Voind să inzistăm asupra limbei și a stilului pastoralelor sale, nu ne este iertat să pierdem din vedere, că în anii copilăriei sale Șaguna n'a știut românește și la cunoștința limbii noastre a ajuns numai după vârsta de 14 ani, când a fost luat în casa unchiului său Grabowsky din Pesta. Așadar Șaguna a învățat limba românească, ca pe o limbă cu desăvârșire străină, din sârguința sa privată și mai ales din dragostea, care i-o treziseră, față de poporul românesc, scrierile și discuțiile literare și istorice, purtate de cărturarii români în saloanele unchiului său.[1]

Am văzut, cum mai târziu, ajuns profesor la Sârbi, dragostea aceasta îl îndeamnă să culeagă cu osârdie însemnări istorice și canonice privitoare la biserica Românilor, a căror limbă o rostia încă cu greu și o scria cu greșeli.

Cum a ajuns așadar Șaguna în posesiunea limbii literare românești?

Părerea noastră este, că *adevăratul învățător de românește al lui Șaguna au fost* ***cărțile bisericești***, *cu slova lor veche, frumoasă și înțeleaptă.*

Numai studierea și petrecerea îndelungată în mijlocul cărților sfinte ne lămurește, cum Șaguna, nu mult după venirea sa la Sibiiu, vorbește și scrie o românească relativ *bună*.

La convingerea aceasta ne îndrumă și pastoralele sale, în limba cărora se observă o *adâncă înrîurire a frazei din Scriptură*. Adeseori Șaguna întrebuințează ziceri întregi din cărțile bisericești rituale sau din cântările stichirale dela praznicul respectiv, despre care însuș zice, că «sunt așa de pătrunzătoare la inimă, cât nu poate fi creștin atât de împietrit, ca să nu simtă o mân-

---

[1] Cf. „Rev. Teol." Nr. 1 p. 30—31.

găiere tainică, ascultându-le». Deasa împodobire a scrisului său cu expresii și citate din cărțile bisericești e încă o mărturie pentru îndeletnicirile sale literare și pentru «tăria lui în scripturi.»

Stilul pastoralelor lui Șaguna l-am putea numì foarte potrivit: *stil părintesc.* E graiul acela bun, sincer și călduros, simplu și curat al părintelui, care-și îndreaptă cuvântul de povață, de mustrare, de bucurie și întristare, către iubiții săi fii credincioși.

Fără a pomenì acì de celelalte scrieri ale sale, alcătuite în toiul nenumăratelor lupte și isprăvuri, cari nu dau răgaz pentru controla stilului, Șaguna are chiar pagini de toată frumseța.

Cu toate acestea nu se poate spune, că Șaguna posede deplin *limba literară* a timpului său. Faptul acesta însă mai bucuros i-l socotim ca merit, decât ca scădere. Cei cari cunoaștem limba monstruos de literară a școalei etimologice-latiniste din timpul absolutizmului, simțim o vie bucurie sufletească, când vedem pe mitropolitul Șaguna străduindu-se în pastoralele sale, să vorbească cu credincioșii săi într'o limbă ușoară, simplă și pe înțelesul tuturor: *un amestec fericit al graiului bisericesc cu cel poporal.* Adevărat, întâlnim ici-colea și poticniri, fraze tâlcite și expresii vulgare, dar ele veneau tot din silința lui de-a vorbì la înțelesul poporului și de-a ocolì neologismele, de cari bâjbăia limba cea «păsărească» a învățaților nostri de pe atunci.

*

In lipsa unei tipografii românești, Șaguna de bună seamă își va fi tipărit pastoralele, la început, în vre-o tipografie săsească din Sibiiu. În care anumit n'am putut constata, pentrucă pastoralele sale dintâiu nu poartă firma nici unei tipografii.

La 6/18 Iulie 1848 Șaguna scrie o pastorală din Budapesta, unde se găsia la desbaterile dietei. Pe pastorala aceasta, dedesubt, la un colț găsim următoarea însemnare cu litere cirile, mărunte: «*Cu tiparul lui Vasilie Kosma.*»

Cine a fost acest Cosma, după nume Român, unde și ce fel de tipografie a avut, în anul 1848, — nu-mi aduc aminte să fi cetit undeva, deșì ar fi de interes să se știe.

Toate celelalte scrisori pastorale sau cerculare, câte le-a trimis Șaguna, sub timpul răscoalei din 48, cât a stat în capitala Ungariei, au fost tipărite în «crăiasca tipografie» a universității din Buda. Multe din acestea poartă și semnătura firmei. Pe pastorala dela

18 Iunie 1848 stă scris cu litere latineşti (pastorala întreagă e cu cirile): «*Budán nyomatott a magy. kir. egyetem betüivel*». Iar pe cea dela 28 August 1848 scrie: «*În Buda, cu tiparul Crăiescii Tipografii*».

La 27 August 1850 străduinţele lui Şaguna dau fiinţă *tipografiei diecezane* din Sibiiu. Cea dintâi tipăritură ieşită de sub nouăle teascuri e cercularul episcopului Şaguna, în care vesteşte cu bucurie înfiinţarea şi punerea în lucrare a acestei instituţiuni de mare folos cultural.

Începând cu anul acesta pastoralele şi cercularele sale apar. fireşte, în tipografia diecezană, cu toatecă unele dintr'ânsele nu poartă semnarea firmei.

Toate pastoralele se tipăreau la început cu *slove cirilice.* Abia la 1862 găsim un cercular tipărit cu aşa numitul *alfabet ciril,* alcătuit parte din buchi, parte din litere latine. În acelaş an, la 6 Octomvrie, Şaguna scrie un cercular, în care îndrumă pe toţi protopopii, preoţii, profesorii şi dascălii tuturor şcoalelor româneşti, ca pe viitor să scrie cu ortografia alcătuită de «*Comisiunea filologică*» şi primită de adunarea generală a «Asociaţiunii», ţinută la Braşov în 17/29 Iulie 1862. Acesta este, în colecţia mea, cel dintâi cercular al lui Şaguna tipărit numai cu *litere latineşti* şi cu ortografia etimologică.

Pastoralele sau cercularele, cari le scrie de acì înainte, apar când cu slove, când cu litere străbune, până când, dela o vreme, cele cirilice se pierd cu desăvârşire. E foarte interesant, că şi frumoasa pastorală din ajunul Crăciunului 1864, care aducea reînfiinţarea mitropoliei, s'a tipărit cu litere cirile, deşì tipărirea cu caractere străbune se începuse cu doi ani.

Câteva din pastorale poartă în frunte o frumoasă icoană, înfăţişând naşterea sau învierea Domnului, potrivit praznicului, pentru care se scria pastorala. Tiparul în general e frumos, curat şi foarte ceteţ.

* *

Iar cu acestea am fi ajuns la sfârşitul cercetărilor noastre asupra pastoralelor lui Şaguna. Am încercat, din schiţarea cuprinsului şi a importanţei istorice şi religioase a pastoralelor sale, să ne închegăm înaintea ochilor sufleteşti *icoana de preot şi de păstor* a acestui mare Ierarch românesc.

Oricât de slabe și neajunse ar fi fost silințele noastre, din pastoralele sale Șaguna ne apare în lumina *preotului bine pătruns de frumseța și mărimea chemării sale* și de trebuințele sufletești ale turmei sale cuvântătoare; tare și neclintit în credință, adânc convins de adevărurile religiunii și ale cărților sfinte, Șaguna e, în acelaș timp, *arhiereul luptător* pentru drepturile și libertățile poporului său.

Această înțelegere largă a chemării sale, de Vlădică al unui neam sărac și asuprit, i-a împrumutat tăria de luptă și l-a însuflețit să-și închine toată gândirea și toată lucrarea în folosul neamului, la cârmuirea căruia se simția chemat de o voință mai înaltă.

În fața acestei icoane luminoase, sfinte și mărețe, inimile noastre tinerești par a tângì după dânsul, dorul nostru cel viu și curat după înălțarea bisericii și a neamului pare că-l cheamă — să vină... *Gh. Tulbure.*

CĂTRĂ PREOȚIMEA NOASTRĂ.

— O rugare. —

Aceia dintre onorații frați preoți, sub ochii cărora ajunge revista aceasta, cetind cercetările, semnate de mine, asupra pastoralelor mitropolitului Șaguna, de bună seamă vor fi observat, că ele nu urmăresc altă țântă, decât aceea de a desgropa de sub vechile lor buchi cirilice aurul gândirii și al simțirii lui Șaguna, de a pune în vedere neadormita lui priveghiere asupra turmei credincioase cum și bărbăția lui neînfrântă în lupta pentru drepturile ei. Am dorit, în chipul acesta, să contribuesc, după putință, la întregirea măreței lui personalități istorice, scoțând mai ales la iveală *calitățile sale de preot și păs or.*

Notițele acestea le-am cules dintr'o mică *colecție* a pastoralelor și circularelor fericitului Arhipăstor, în stăpânirea căreia am ajuns cu mare greutate, dar care nici pe departe nu se poate numì — completă.

Acum, după ce cu numărul de față cercetările mele se sfârșesc, cunoscând și mai bine *valoarea istorică și educativă,* care zace în aceste pastorale, de altă parte convins fiind, că și cinstiții frați preoți — chiar fără cetirea acestor rânduri — știu să

prețuiască însemnătatea a tot ce ne-a rămas din peana marelui nostru mitropolit, — am luat hotărîrea ca, împreună cu dl profesor Dr. Nicolae Bălan, ***să retipărim*** în editura acestei reviste, ***pastoralele și cele mai de valoare din circularele lui Șaguna,*** *în broșură separată.*

Având însă în vedere, că colecțiunea mea de pastorale, cuprinde numai o parte dintrânsele, apoi că aceste alcătuiri ale lui Șaguna, deși se tipăreau în sute de exemplare, astăzi se găsesc așa de anevoie, încât nici în arhiva Consistorului nostru din Sibiiu nu se mai întâlnesc, — am aflat de bine să mă îndrept și către frații preoți, cetitori sau necetitori ai acestei reviste, cu rugarea:

Să-și ia osteneala fiecare *a răscolì,* câteva clipite, *în arhiva sau biblioteca sa parohială sau privată,* apoi a-și lua informațiuni dela prietini și cunoscuți și aflând, din întâmplare, undeva vre-o pastorală sau circulară de Șaguna, să binevoiască a ne înștiința, pe o carte poștală, sau *a-o trimite,* pe spesele noastre, *fie în original, fie în copie,* la adresa revistei noastre, — pentruca în chipul acesta reeditarea lor să fie cât se poate de *bună* și *întreagă.*

Retipărirea pastoralelor lui Șaguna o socotim cu atât mai necesară și mai binevenită, cu cât găsim întrânsele deoparte adevăratul și cel mai bun izvor de întărire sufletească și înălțare la conștiința chemării noastre preoțești, iar de altă parte cel mai nimerit *prinos al recunoștinței noastre față de amintirea marelui Ierarh,* cu prilejul prăznuirii celor 100 de ani trecuți dela nașterea sa, la care ne pregătim pentru anul viitor.

Considerațiunile acestea îmi dau nădejdea, că onorații frați în Christos și toți, cei cari vor cetì aceste șire, vor întâmpina rugarea noastră cu cuvenita bunăvoință și nu vor întârzia a ne sprijinì în străduința de a săvârșì un lucru bun și nouă tuturora de folos.

Gh. Tulbure.

Orgoliul întunecă judecata dreaptă a lucrurilor; iar de acì până la sinamăgire puțin lipsește.

DUHOVNICUL.

HIROTONIA CA PEDECĂ PENTRU CĂSĂTORIE.

O chestiune de drept canonic tratată în limba sârbească de Prea Sfinţia Sa episcopul Dalmaţiei

Dr. Nicodim Milaş.

—

De o persoană cu autoritate din străinătate am fost rugat astă-primăvară, să-i comunic părerea mea despre două chestiuni din dreptul canonic al bisericii ortodoxe: întâi, despre orânduirea canonului 12 al sinodului trulan, că episcopul nu are voie să fie însurat şi, a doua, despre orânduirea canonului 6, al aceluiaş sinod, că preoţilor văduvi nu li se permite a doua căsătorie, fiind hirotonia o pedecă pentru căsătorie. Ambele chestiuni fiind foarte însemnate, cu deosebire când se iau în considerare vederile de astăzi despre biserică şi cler, am aflat că merită a fi studiate mai intensiv şi astfel am satisfăcut cererii.

Să-l îndrept la cărţile mele: «Dreptul bisericesc ortodox» sau «Pravilele cu explicări», în cari se vorbeşte despre orânduirile amintite, nu am putut, pentrucă în acele cărţi, conform scopului practic ce-l au, să espune numai dreptul pozitiv al bisericii, fără a face apreciarea meritorică a respectivelor orânduiri. O astfel de apreţiare este însă de lipsă, pentruca să se vadă obârşia acelor orândueli şi ca să se poată judeca o eventuală modificare a lor. În scopul acesta am scris două monografii deosebite, pentru fiecare chestiune câte una şi le-am trimis unde trebuia.

Dintre monografiile aceste public pe aceea, care tractează despre hirotonie ca pedecă pentru căsătorie, fiind aceasta o întrebare de actualitate şi pentru clerul sârbesc, o întrebare, care de multeori dă prilej la discuţiuni pătimaşe, chiar şi în public.

Ceeace s'a spus în lucrarea aceasta, poate servì autorităţilor bisericeşti, dacă ar voì — fie acum, fie mai târziu, când vor trebuì — să se ocupe cu chestiunea căsătoriei clerului văduv. Dar poate servì şi autorităţilor politice în acele state, unde legile despre căsătorie au un caracter confesional, când ar fi să-şi reformeze legile privitoare la pedecile căsătoriei, cari legi şi de altfel sunt destul de defectuoase.

In această lucrare se spune:

I. Care e învăţătura sf. Scripturi despre căsătorie în genere şi, în special, despre căsătoria membrilor clerului; ce învăţau în timpurile cele dintâi ale creştinismului diferitele secte şi ce scriitorii bisericeşti şi apoi care este învăţătura despre căsătoria a doua.

II. Ce fel de orânduiri legislative a dat cu privire la căsătoria preoţilor statul şi biserica, începând cu veacul IV; când şi în urma căror împrejurări s'a oprit preoţilor să se însoare după hirotonie şi ce greutăţi a întâmpinat executarea acestei oprelişti.

III. Dacă se poate sau nu se poate permite, conform doctrinei dreptului canonic, să fie ştearsă sau modificată această oprelişte.

IV. In caz că se poate permite, cum s'ar putea executa aceasta.

Chestiunea, care se tractează în această lucrare nu e nouă în biserica ortodoxă. Ea a format obiect de preocupaţiune încă la sfârşitul veacului al XVIII în biserica rusească; în biserica grecească în anii cei dintâi ai veacului XIX, — dar nu s'a rezolvat, pentrucă encratizmul de odinioară într'o formă mai mult sau mai puţin schimbată e încă şi astăzi dătător de ton.

De mult e întrodusă în biserica creştină rânduiala, că nimenea care a fost hirotonit pentru starea preoţească nu are voie să se mai însoare, astfel deci hirotonia e o pedecă legală a căsătoriei.

Această rânduială există şi astăzi în biserica ortodoxă şi în cea rom. catolică, se înţelege că pe lângă respectivele deosebiri dintre aceste biserici. In special cum e în biserica ortodoxă se va spune mai jos.

In biserica romano-catolică e prevăzut în lege, că 1) în starea preoţească se primesc numai cei necăsătoriţi sau cei rămaşi văduvi după căsătoria primă, 2) căsătoriţii se primesc sub condiţia, că şi femeia se învoieşte la aceasta şi depune votul virginităţii pentru vieaţa întreagă, 3) căsătoria după hirotonie e oprită pentru ipodiacon, iar acela, care calcă această oprelişte, trebue să se supună pedepsei dictate de canoane. Aşadară celibat în înţelesul adevărat.[1]

La protestanţi, când s'au despărţit de biserica rom. cat., s'a rânduit aceasta altfel. La ei hirotonia are însemnarea ei proprie, carea e esenţial deosebită de însemnarea hirotononiei în biserica ortodoxă şi cea catolică,

---

[1] Conc. Tridentini sess. XXIV (11 Nov. 1563) can. 9 de sacram. matrimonii: „Si quis dixerit, clericos in sacris ordinibus constitutos, vel regulares castitatem solemniter professos, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse non obstante lege ecclesiastica vel voto; et oppositum nil aliud esse quam damnare matrimonium, posseque omnes contrahere matrimonium, qui non sentiunt se castitatis, etiam si eam noverint, habere donum: anathema sit, quum Deus id recte petentibus non deneget, nec patiatur nos supra id, quod possumus tentari". Can. 10: „Si quis dixerit, statum conjugalem ante ponendum esse statui virginitatis vel coelibatus, et non esse melius ac beatius manere in virginitate aut coelibatu quam jungi matrimonio: anathema sit". (Ed. Lipsiae 1839 col. 71). Despre celibat vezi *Thomassini* Vetus et nova ecclesiae disciplina (Neap. 1770- 1772). P. 1 lib. 2 cap 60 - 66. *A. de Roskovány* Coelibatus et breviarium, duo gravissima clericorum officia. Pest, 1861 tom. 4. O frumoasă şi completă reprivire istorică asupra celibatului se află la *Dr. P. Hinschius:* System des kath. Kirchenrechts (Berlin, 1869) I, 144—163, unde între altele se vorbeşte despre împotrivirea cea mare a preoţimii contra celibatului în decursul tuturor veacurilor în sinul bisericii catolice, aşa că pe timpul revoluţiunii franceze erau mulţi preoţi catolici însuraţi, ba chiar şi episcopi; iar în August anul 1832 a fost silit papa Grigoriu XVI să dee o enciclică pentru apărarea celibatului. Iar Roskovány în lucrarea sus amintită (III, 452) aminteşte enciclica papei Piu IX din 9 Nov. 1846 în care acest papă „molimina adversus coelibatum cleri reprobat et damnat", dovadă că nici acum nu a încetat împotrivirea preoţimii rom. cat. faţă de celibat. O dovedesc aceasta şi diferitele sinoade particulare ale timpului mai nou, între cari şi două din Austria, unul în Viena (1858) sub prezidenţia cardinalului Rauscher, iar al doilea în Marburg (1883) sub prezidenţia prinţului episcop Stepischny.

iar legile pentru căsătoria preoţilor protestanţi sunt întocmai aceleaşi, ca şi pentru ori care mirean.[1]

Catolicii vechi, cari s'au despărţit în 1870 de biserica rom. catolică, au părăsit celibatul preoţilor; preoţimea lor se poate căsători.[2]

Preoţilor uniţi, Roma le permite să trăiască în căsătorie, dacă s'au însurat înainte de hirotonie; după hirotonie nu le mai este permisă căsătoria.[3] In timpul mai nou a obligat Roma la celibat şi pe unii preoţi uniţi.[4]

Legile statelor cari să refer la căsătorie, privesc chestiunea hirotoniei ca pedecă pentru căsătorie, întrucât au legile în respectivele state un caracter confesional. Incepând din timpul lui Iustinian şi în câteva veacuri următoare, legile au avut un caracter confesional în toate statele Orientului şi Apusului. Din secl. XVI începe în Apus secularizarea căsătoriei. Astăzi, afară de România, în toate statele ortodoxe legile privitoare la căsătorie au un caracter confesional, astfel că din partea statului să priveşte hirotonia ca pedecă pentru căsătorie. In Apus şi-au păstrat legile despre căsătorie acest caracter confesional numai în Austria şi Spania,[5] în cele-

---

[1] Confesiunea din Augsburg (de Abus. II, 22) zice, că instituţiunea divină a căsătoriei „nulla lex umana nec votum potest tollere" apoi induce cum „in tanta infamia inquinati coelibatus audent adversarii non solum defendere legem pontificiam impio et falso praetexta nominis divini, sed etiam hortari Caesarem et principes ne tollerent conjugia sacerdotum, ad ignominiam et infamiam imperii romani" şi continuă în acelaş ton zicând: „si mundities proprie opponitur concupiscentiae, significat munditiem cordis, hoc est mortificatam concupiscentiam, quia lex non prohibet conjugium sed concupiscentiam, adulterium, scortationem; postremo si ita intelligunt, coelibatum munditiem esse, quod mereatur justificationem, magis quam conjugium maxime reclamamus". Disciplina protestanţilor despre hirotonire şi căsătorie vezi *Dr. E. Friedberg*, Lehrbuch des kath. u. evang. Kirchenrechts. V. Aufl. (Leipzig 1903) §. 56 şi 138.

[2] Aceasta au hotărît-o catolicii vechi la congresul lor naţional-bisericesc în 1878. Vezi *Ae. L. Richter* Lehrbuch des kath. u. evang. Kirchenrechts, VIII. Auflage (Leipzig 1886) §. 116. Anm. 24.

[3] Constituţia papii Benedict XIV din 26 Maiu 1742. Etsi pastoralis §. 7 Nr. 26: „Etsi expetendum quam maxime esset, ut Graeci, qui sunt in sacris ordinibus constituti, castitatem non secus ac datini servarent, nihil ominus ut eorum clerici, subdiaconi et presbyteri uxores in eorum ministerio retineant, dummodo ante sacros ordines virgines non viduas neque corruptas duxerint, Romana non prohibet ecclesia", Nr. 27: „si quis subdiaconus, diaconus vel presbyter post sacram ordinationem, uxore mortua aliam duxerit vel si uxorem non habebat, ducere praesumpserit nedum excommunicationis latae sententiae poena aliisque nostro et successorum nostrorum Romanorum pontificum arbitrio infligendis, severissime punietur, verum etiam statim ab ordine erit deponendus et ab illegitima uxore separandus. Matrimonium enim post recensitos ordines contractum, nullum iritumque declaramus". Benedicti P. XIV Bullarium. Romae 1746. I, 179.

[4] Hotărîrile respective ale congregaţiei Propagandei din 1 April 1890, 13 Iunie 1891 şi 10 Maiu 1892 vezi în Archiv für kath. Kirchenrecht. Bd. 67 S. 475, Bd. 68 S. 442, cf. Bd. 69 S. 117—120: Die Coelibatspflicht des griech.-unirten Klerus in Nordamerica.

[5] Pentru Austria §. 63 a codului civil: „Geistliche, welche schon höhere Weihen empfangen, wie auch Ordenspersonen von beiden Geschlechter, welche feierliche Gelübde der Ehelosigkeit abgelegt haben, können keine giltigen Eheverträge schliessen". Pentru Spania art. 83, 4. al codului civil din 1889.

lalte state nu au caracter confesional şi hirotonia nu se numără între acele pedeci ale căsătoriei pe cari le recunoaşte statul.[1]

Astfel stă astăzi chestiunea hirotoniei ca pedecă pentru căsătorie. Desvoltarea istorică a acestei chestiuni şi apreciarea ei va arăta-o ceeace se va expune acum.

I.

Episcopul trebue să fie bărbatul unei femei, bărbat, care îşi conduce bine casa sa, care are copii ascultători cu toată modestia; căci, dacă nu-şi va îngrijì de casa sa, cum va îngrijì de biserica lui Dumnezeu? Tot aşa şi prezbiterii şi diaconii.[2] Dacă vre-un membru al clerului poate fi fără de femeie, să fie; iar de nu poate fi, să se însoare, căci e mai bine să se însoare, decât să se aprindă;[3] nu-i este însă permis să iee de nevastă o femeie, care n'are nume bun în societate,[4] poruncă, care s'a dat deja în Testamentul vechi.

Aceasta e în general tot ce spune sf. scriptură despre căsătoria membrilor clerului.

In biserica ortodoxă zice legea: 1) că episcopilor nu le este permis să fie însuraţi. 2) că preoţii şi diaconii pot trăì în căsătorie, dacă s'au însurat înainte de hirotonie, dar numai odată şi 3) că nici preoţii, nici diaconii, nici ipodiaconii dacă sunt căsătoriţi şi rămân văduvi, nu au voie să se însoare a doua oară.

Această lege a fost întrodusă în biserica ortodoxă prin legile bisericeşti din anii cei din urmă ai veacului al VII-lea şi, precum se vede, ea nu izvoreşte nemijlocit din învăţătura sf. Scripturi despre căsătoria membrilor clerului. Aceasta se poate explica numai prin ideia ce o aveau despre căsătorie capii bisericeşti în timpurile cele dintâiu ale creştinizmului, iar mai târziu când au biruit în biserică principiile rigoristice encratiste pe baza sfatului ap. Petru, explicându-l unilateral, că omul trebue să se ferească de poftele trupeşti, cari atacă sufletul.

După învăţătura sf. Scripturi, căsătoria e un lucru măreţ şi plăcut lui D-zeu. Invăţătura testamentului vechiu despre sfinţenia căsătoriei şi despre originea ei divină,[5] a întărit-o Isus Christos[6] şi a binecuvântat-o, când a luat parte dimpreună cu mama sa şi cu învăţăceii săi la o nuntă în Galileia, cu care ocaziune a făcut prima din multele sale minuni,[7] apoi când a numit pe copii darul lui D-zeu şi moştenitorii împărăţiei cerurilor.[8]

[1] *Friedberg*, Kirchenrecht. S. 409. Hinschius, System. I, 162. 163.
[2] I. Tim. 3, 2—6.
[3] I. Cor. 7, 8. 9.
[4] III. Moise 21, 7. 8. 14. 15.
[5] I. Moise 2, 18. 22—24.
[6] Mat. 19, 4. 5.
[7] Ioan 2, 1. 2. 11.
[8] Mat. 19, 13. 15.

Osândind pe cei desfrânaţi şi pe adulteri, zice sfânta Scriptură, că fiecare trebue să cinstească căsătoria,[1] pentrucă ea e simbolul legăturii lui Christos însuş cu biserica[2] şi pentrucă ea nu numai că e un lucru nevinovat[3], ci în acelaş timp este şi o faptă, prin care se ajunge la mântuire.[4]

Această învăţătură a sf. Scripturi despre căsătorie e expresiunea legii fireşti, dela care lege e păcat să sileşti pe cineva să absteie, acea lege firească se extinde asupra tuturor oamenilor, fără să eschidă membrii clerului, cari ca şi ceialalţi oameni, sunt obligaţi să o observe. Spre explicare să fie indus locul acela din sf. Scriptură, unde se spune, că episcopul trebue să fie bărbatul unei femei, tot ca preoţii şi diaconii. Aceasta s'a confirmat şi în fapte, prin aceea că şi apostolii lui Christos au fost aproape toţi însuraţi şi au avut familiile lor.[5]

Dar prin învăţătura aceasta despre sfinţenia şi despre măreţia căsătoriei nu se porunceşte totodată, că fiecare trebue neapărat să se căsătorească. Pentru aceasta e hotărîtoare în prima linie firea diferiţilor oameni şi apoi voinţa liberă a fiecărui om. Aceasta a luat-o în considerare şi sf. Scriptură în orânduirile sale despre vieaţa conjugală a singuraticilor oameni. Când au întrebat pe Christos că ce părere are despre căsătorie, a accentuat el, că căsătoria e o lege a naturii de care toţi oamenii sunt legaţi; cine poate rămânea însă neînsurat şi poate trăi în fericire, acela face bine, căci trăieşte pe pământ, ca şi când ar fi deja în cer unde nu e nici însurătoare nici măritiş[6]. Aceasta însă nu se potriveşte pentru fiecare, ci numai pentru unii singuratici, cărora li-e dat şi cari după firea şi voinţa lor liberă pot şi vreau să rămână necăsătoriţi, petrecând în fericire de bună voie vieaţa întreagă.[7]

Precum se vede, învăţătura aceasta despre feciorie nu stă de loc în contrazicere cu vieaţa conjugală, şi precum e lucru bun şi laudabil pentru aceia, cari sunt în stare să se dedice fecioriei şi să stăruiască în ea, tot aşa e bună şi măreaţă şi vieaţa conjugală, căci prin ea se împlineşte o lege a naturii, care a sfinţit-o însuş Dumnezeu şi să realizează unul dintre scopurile, pentru cari l-a creat Dumnezeu pe om. Dar precum fiecare învăţătură bună o ştiu oamenii şi au ştiut totdeauna să o întortochieze, astfel au întortochiat unii această învăţătură despre virginitate. Christos însă a ridicat prin o minune strălucirea nuntei din Cana Galileii, a binecuvântat pe copii şi i-a numit moştenitorii împărăţiei cerurilor. Apostolul

[1] Evrei 13, 4.
[2] Efes. 5, 23—25. 31. 32.
[3] I. Cor. 7, 28.
[4] I. Tim. 2, 15.
[5] Că apostolul Petru a fost însurat: vezi Mat. 8, 14; pentru Filip Fapt. ap. 21, 8. 9. Iar că cea mai mare parte a Apostolilor erau căsătoriţi: vezi ep. I către Corinteni 9, 5. In comentarul epistolei II către Corinteni (11, 2) Ambrosiu din Milan scrie: „Omnes Apostoli, exceptis Ioanne et Paulo, uxores habebant".
[6] Mat. 22, 24—30.
[7] Mat, 19. 10—12. Asemenea I. Cor. 7, 8, 9.

Pavel în una şi aceeaşi epistolă a sa, cea dintâi către Timotei, în care spune despre căsătorie că e un lucru nevinovat şi de folos pentru mântuire şi în care arată cum trebue să fie căsătoria membrilor clerului — aminteşte şi aceea cum «unii se vor abate dela credinţă, ascultând spiritele înşelătoare şi învăţăturile demonilor, ale celorce cu făţărie vorbesc minciuni, fiind înfieraţi în a lor conştiinţă, cari opresc a se însura[1], apoi adauge în alt loc, că să fie afurisit oricine va primì altă învăţătură decât aceea care a fost propoveduită creştinilor dintru început.[2] O învăţătură a demonilor numeşte aşadară sfânta scriptură acea învăţătură, care nu permite căsătoria, şi o astfel de învăţătură pot propoveduì numai mincinoşii şi făţarnicii, căror li-e înfierată conştiinţa — zice apostolul Pavel.

Aceste spirite mincinoase, cari au lăţit asemenea învăţături făcând mult rău creştinilor şi împedecând mult lăţirea învăţăturii curate creştine, au fost în locul prim Gnosticii, cari ţineau de disciplină morală fundamentală, că omul trebue să se elibereze cu totul de materie, care e rea şi e creaţiunea demiurgului, de aceea trebue osândită şi căsătoria, prin care se propagă materia şi că omul trebue să se dedice abstinenţei totale şi ascetizmului.[3] Unii Gnostici considerau îndestularea boldului sexual ca o decadenţă în materie, producerea copiilor ca păcat, iar căsătoria ca un lucru nelegiuit, inventat de diavolul.[4] Asemenea a fost şi învăţătura Manicheilor, cari s'au răspândit pretutindenea, osândind căsătoria şi socotindu-o de un lucru al diavolului. Aceşti învăţători răi, permiteau ca omul în caz de lipsă să aibă legături sexuale cu femeia, dar aşa ca ea să rămână nefructiferă, căci altcum e păcat diavolesc şi vrednic de afurisenie.[5]

Asemenea învăţăturii despre căsătorie a Gnosticilor şi Manicheilor era şi învăţătura unei secte din timpurile cele dintâiu ale creştinizmului, ai cărei aderenţi istoria îi numeşte Encratiţi, iar învăţătura lor encratizm dela cuvântul grecesc ἐγκράτεια (continentia), înfrânare. Encratizmul predica ascetizm în înţeles absolut: abţinerea dela carne, dela vin şi dela toată pofta trupească, şi în prima linie dela comunicaţia sexuală, zicând că diavolul a inventat căsătoria, ca să omoare sufletul omului.[6] La această

[1] I. Tim. 4, 1—3.

[2] Gal. 1, 8, 9.

[3] Clemens Alexandr., Stromata lib. III. cap 5.

[4] Clemens Alexandr., Strom. III., 6: Adversum autem alterum genus haereticorum, qui speciose per continentiam (δι' ἐγκρατείας) impie se gerunt, tum in creaturam, tum in sanctum opificeam qui est solus Deus Omnipotens, et dicunt non esse admittendum matrimonium et liberorum procreationem, nec in mundum esse inducendos alios infelices, nec suppeditandum morti nutrimentum...". (Ed. Migne). Cei mai extremi dintre Gnostici în privinţa căsătoriei şi naşterii de copii au fost Saturnin şi Marcion. Vezi Ironaeus Lugd., Contra haereses. lib. I. cap. 24 et 27 (Ed. cit.) Epiphan., haer. XXIII, 2. Theodoret., haeret. fabul. I. 3. V, 14 et al.

[5] Augustin, de haeres. c. 46. p. 12. 13. Contra Faustum lib. XXX. c. 6. XXII c. 30. De moribus Manich. lib. II c. 18. Epiphanii Advers. haereses, haer. 46 (sive 66).

[6] Epiphan., Adv. haereses, haer. 27 (sive 46) adv. Encratitas: „Nuptiarum auctorem diabolum manifeste constituunt."

învăţătură se rapoartă — după unii exegeţi — acel loc din epistola I a lui Paul cătră Timotei, care a fost citat mai sus şi care osândeşte spiritele mincinoase, cari opresc căsătoria. Encratizmul în chestiuni de credinţă nu s'a abătut dela ortodoxie, pentru aceea consideră biserica pe aderenţii acestei secte numai de schismatici, nu şi de eretici, şi purcedea mai blând faţă de ei. Encratizmul s'a susţinut în biserica creştină contopindu-se cu vremea aproape de tot cu ascetizmul creştin. El a eşit la iveală în istoria bisericii totdeauna, când apoi părinţii bisericeşti au trebuit să-şi ridice glasul împotriva desfrâului social; influinţa lui se observă şi în legile despre căsătorie, atât în cele bisericeşti cât şi în cele ale statului din veacurile următoare. Aderenţii encratizmului au încercat la sinodul ecumenic cel dintâiu să introducă pretutindenea celibatul preoţilor, împotriva căruia s'a ridicat precum e cunoscut, episcopul Pafnutie din Tebaida.[1]

Apologeţii creştini s'au ridicat cu toată puterea ştiinţii lor împotriva învăţătorilor amintiţi, dar nici ei nu erau prea însufleţiţi pentru căsătorie, ci înclinau mai mult spre feciorie, pe cari o socoteau ca un dar extraordinar al lui D-zeu şi de mijlocul cel mai bun, ca omul să se dedice cu totul lui Dumnezeu şi să ajungă astfel la mântuirea cea vecinică; cu toate acestea ei stimau pe ceice trăiau cinstit în căsătorie. Cauza unei astfel de păreri a apologeţilor vechi despre căsătorie şi despre superioritatea vieţii feciorești faţă de ea, trebue să o căutăm în vieaţa socială a imperiului roman de atunci. Desfrâul moral, care domnea pretutindenea, cu deosebire însă în păturile sociale mai înalte, fără a fi socotit ca ceva ruşinător; adulterul, care nu numai că nu se osândea, ci dimpotrivă se lăudau cu el oameni din familiile cele dintâiu, despectarea aproape desăvârşită a căsătoriei legiuite, despectare, care era spriginită chiar de unele legi ale statului; divorţurile, cari se făceau pentru fiecare lucru bagatel, — toate acestea au trebuit să atragă atenţiunea părinţilor şi învăţătorilor bisericii, şi să provoace din partea lor o reacţiune împotriva unei astfel de desfrânări morale şi depravări sociale. Reacţiunea aceasta a apologeţilor creştini şi îndeobşte a părinţilor şi învăţătorilor bisericii, a devenit atât de puternică şi hotărîtă, încât la unii a trecut în extremul opus, socotindu-se drept lucru păcătos tot ce avea vre-un raport cu împreunarea sexuală morală la oameni, iar bun şi mântuitor numai aceeace era departe de aceasta. *Climentie*, episcop în Alexandria, concede că căsătoria e cinstită, dar imediat observă, că e mult mai sfântă fecioria (agamia), care îi asigură omului fericirea eternă.[2] *Iustin Martirul* socoteşte[3] căsătoria ca ceva ce este în

[1] Vezi despre aceasta *C. I. Hefele* Conciliengeschichte, II. Aufl. Freiburg (B. 1873). I, 431—435.

[2] Strom lib. III. cap. 11: legis et Christi mandatum de non concupiscendo.

[3] Apologia prima pro Christianis Nr. 15. Ex libro de resurrectione Nr. 3: „sed et quae minime ab initio steriles virginitatem coluerunt, abstinuerunt a congressu, aliae vero a certo tempore; viros item alios quidem ab initio, alios autem a certo tempore castimoniam observantes intuemur, ita ut ab ipsis dissolvantur per cupiditatem initae citra legis praescriptum nuptiae".

contra dreptului şi a cărei origine este a se căuta în imboldul sexual, de aceea căsătoria nu ar putea avea vre-un scop moral. Astfel apreciau căsătoria cei mai mulţi scriitori străini din timpul acela. Este evident, că acei scriitori, în urma unei asemenea concepţii despre căsătorie au trebuit să ajungă la concluziunea, că numai starea feciorici este măreaţă şi plăcută lui D-zeu şi că în o astfel de stare trebue să-şi petreacă vieaţa fiecare creştin, care doreşte într'adevăr să servească lui D-zeu, iar pe sine să se mântuiască. Acestei învăţături a celor dintâi scriitori creştini i-s'au alăturat cei mai mulţi dintre învăţătorii bisericeşti ai timpurilor următoare, din Orient şi Apus, preferând vieaţa virginală faţă de cea conjugală. Fireşte, că ei nu au putut condamna căsătoria şi vieaţa conjugală, rămânând credincioşi doctrinei sf. Scripturi, ci mai vârtos au lăudat-o şi cinstit-o;[1] dar cu toate acestea accentuau totdeauna, că căsătoria e mai puţin plăcută lui D-zeu decât vieaţa virginală.[2] Mai mult sau mai puţin şi-au însuşit astfel de vederi despre superioritatea vieţii virginale, faţă de căsătorie şi bărbaţii mari ai bisericii cum a fost în Orient de pildă Atanasiu cel mare, Grigoriu dela Nissa, Ioan Gură de aur şi alţii, în Apus Ambrosie din Milan, Ieronim din Stridon, Augustin din Hippo şi alţii.

Aceeace s'a spus aici să referă tot la căsătoria întâia. Din acestea se poate înţelege uşor, ce păreri existau în timpul acela despre căsătoria a doua, adecă despre căsătoria celor rămaşi văduvi după prima căsătorie.

Nicăiri în sfânta Scriptură nu se face pomenire de vre-o deosebire între căsătoria primă şi a doua; nici nu se socotia ca nelegiuire, dacă văduva se mărita din nou, iar bărbatul văduv se însura, pentrucă legea căsătoriei celei dintâiu nu-i lega mai mult. Nu numai atât se spune în sf. Scriptură,[3] ci se dă celor mai tineri cari rămân văduvi sfatul, ca să se căsătorească a doua oară.[4] Dar părerile rigoriste relative la prima căsătorie s'au înăsprit şi mai mult, când era vorba despre a doua. Gnosticii şi Manicheii, a căror părere generală despre căsătorie o cunoaştem deja, îi socoteau drept fii ai satanei pe acei bărbaţi şi pe acele femei, cari cutezau să se căsătorească a doua oară. Acest rigorizm l-au acceptat şi unele secte creştine ca d. p. Novaţianii, cari considerau căsătoria a doua ca adulter,[5] apoi încă înaintea lor Montaniştii, după părerea cărora continuându-se legătura spirituală dintre bărbat şi femeie şi după moartea unuia dintre ei, se continuă şi legătura de căsătorie, prin urmare celce se căsătorea a

---

[1] Lactantius, Institut. divin. lib. VI c. 23. Cyrillus Hierosol. Cateches. IV. §. 23—26.

[2] Origenes hom. XI cap. 5 in Ierem. Gregorius Nyssen. de virginitate cap. 4. Ambrosius de virginitate ad Marcell., de virginitate perpetua Mariae. Hieronymus adv. Iovianum. Origenes în omilia a 17-a despre evangelia lui Luca zice: „secundae nuptiae nos de regno a ei ejiciunt". Despre Origen, care singur s'a castrat şi condamna peste tot căsătoria: vezi Eusebii hist. eccl., bib. VI. cap. 8.

[3] Rom. 7, 3, I Cor. 7, 8. 39—40.

[4] I Tim. 5, 14.

[5] Epiphanii haer. 39 (s. 49). Augustini de haeresibus cap. 38.

douaoară comitea adulter, iar copiii născuţi din căsătoria a doua se socoteau drept păgâni şi feţi ai diavolului.[1] Cei dintâiu, Novaţianii, au fost condamnaţi pentru învăţătura aceasta a lor prin canonul 8 al sinodului prim ecumenic, iar ceialalţi, Montaniştii, prin canonul 8 al sinodului din Laodicea.

Sub influinţa împrejurărilor sociale şi familiare, cari stăpâneau atunci şi pe cari le-am amintit deja, nu judecau mult mai bine căsătoria a doua nici apologeţii creştini, şi după ei nici alţi scriitori cu trecere în biserică. Dacă peste tot fecioria era pentru dânşii mult mai superioară decât căsătoria, atunci era în ochii lor un semn de decadenţă morală şi un semn al slăbiciunii de a nu-şi putea înăbuşi pornirile trupeşti. *Clement Alexandrinul* zice despre a doua căsătorie că nu e oprită prin lege, dar adauge imediat, că cine se căsătoreşte a doua-oară, dă dovadă că nu vrea să împlinească porunca despre desăvârşirea spiritului.[2] *Ciril din Ierusalim* nu iartă să fie dojeniţi aceia, cari se însoară a doua-oară, dar adauge imediat, că ar fi pentru ei mai bine să rămână văduvi, căci prin aceasta s'ar face mai plăcuţi lui Dumnezeu.[3] *Vasile cel mare* a mers şi mai departe şi dupăce permite căsătoria a doua numai ca «leac pentru desfrânare», orânduește ca persoana care se căsătoreşte a doua-oară, să stee un an de zile sub epitimie canonică şi să nu fie primită nici decum în cler. *Chrisostom* a scris două cărţi speciale, în cari deşi nu condamnă de-adreptul căsătoria a doua, totuş dojeneşte pe aceia, cari nu vreau să se îndestulească cu căsătoria primă, ci vătămând memoria soţului răposat, arată că nu sunt în stare să-şi învingă poftele trupeşti. Cartea sa despre monandrie întreagă e îndreptată contra căsătoriei a doua.[4]

In canonul 19 al sinodului din Ancyra, să supune epitemiei, celce calcă votul fecioriei şi epitimia aceasta trebue să fie aceeaş, căreia i-se supun toţi aceia, cari se căsătoresc a doua-oară. Din ce a constat acea epitemie, ştim din alte canoane date tot în acelaş timp. Sinodul dela Neo-Caesarea, care s'a ţinut îndată după cel dela Ancyra (314—325), în canonul al şeptelea opreşte preoţilor să primească la ospeţe pe mirenii, cari sunt a doua-oară căsătoriţi, şi cari, dacă totuş le-a permis biserica să lege a doua căsătorie, trebue să se supună epitemiei. Sinodul din Laodicaea în canonul cel dintâi vorbeşte despre mirenii a doua-oară căsătoriţi şi le permite căsătoria aceasta, dar orânduește să li-se detragă sfânta cuminecătură pentru un

[1] Despre Montanişti vezi Epiphan., haer. 38 (s. 48).

[2] Clemens Alexandr. Strom. III, 12: „Si cui Apostolus propter intemperentiam et ustionem, veniam secundi concedit matrimonii, nam hic quoque non peccat quidem ex testamento, non est enim a lege prohibitum, non implet autem summam, illam vitae perfectionem, quae agitur ex evangelio". Cum judeca Origen despre căsătoria II, vezi cuvintele lui în notiţa 33.

[3] Cyril. Hierosol, Cateches IV c. 26.

[4] Una poartă titlul: „văduvei tinere", iar a doua: „despre monandrie". Ambele scrise circa 380.

anumit timp, care trebue să-l petreacă în post şi rugăciune.[1] Acel timp de pocăinţă dura, după cum spune Vasile cel mare în canonul al patrulea, un an de zile, iar după alţii, doi ani. Urmarea nemijlocită a tuturor acestor orânduiri a fost, că s'a oprit primirea în cler a acelora, cari s'au însurat de două-ori.[2]

Din ceeace s'a spus până aici, se vede lămurit, ce fel de păreri dominau între creştinii din timpurile cele dintâi ale bisericii, şi cu deosebire ce păreri avea ierarhia bisericească despre căsătorie în general şi despre căsătoria a doua în special. Sub influinţa astorfel de opiniuni s'au adus acele legi bisericeşti privitoare la căsătoria clericilor, cari există şi astăzi în biserica ortodoxă. (Va urma.)

PREDICĂ ÎN DUMINECA A V-A A PĂRESIMILOR.

(Despre smerenie).

În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh.

„Nu ştiţi ce urîţi . . . . . .
. . . .
„Celce voeşte a fi mai mare între voi, să fie vouă slugă. Şi celce între voi voeşte să fie întâi, să fie tuturor slugă".
Marcu c. 10 s. 38 şi 43, 44.

Iubiţilor Creştini!

Apropiindu-se sărbătoarea cea mare a Paştilor, pe carea poporul jidovesc, cu mare cinste o ţinea — ca şi astăzi — în fiecare an 8 zile dearândul, întru aducerea aminte de scăparea lui din robia Egipetului, după rânduială şi obiceiu a plecat şi Mântuitoriul Christos şi cu ucenicii lui, din Galilea la Ierusalim, la acea sărbătoare. In drumul lung şi plin de cete, de sute şi de mii de oameni, cari se strecurau încet, încet înainte, la un loc potrivit — cum ne spune evangelia de astăzi — a chemat Iisus la o parte, din învălmăşala cea mare a călătorilor, pe cei doisprezece ucenici ai săi şi cu graiu desluşit şi hotărît le-a zis: *«Iată ne suim în Ierusalim şi Fiul omului se va da arhiereilor şi cărturarilor, cari îl vor judeca pre el spre moarte, şi-l vor da păgânilor, şi-l vor batjocorì pre el, şi-l vor bate pre el, şi-l vor scuipì şi-l vor omorî — şi a treia zi va învia».*

Pentru a treia şi cea din urmă dată le spunea Iisus acestea învăţăceilor săi, spre a nu se cutremura prea mult, când peste puţin vor vedea întocmai împlinite aceste cuvinte, pe de o parte, — iar pe de alta, ca să

---

[1] Vezi explicarea acestui canon în Pravile II, 70—71.

[2] Can. ap. 17: *Ὁ δυοὶ γάμοις συμπλακεὶς μετὰ τὸ βάπτισμα,... οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλογου τοῦ ἱερατικοῦ.* Vezi explicarea acestui canon în Pravile I, 74—76; asemenea şi ordinaţiunea sinodului din Constantinopol sub patriarhul Alexe (1025—1043) în Sintagma canonică grecească (ed. în Atena 1852—1859 în 6 tomuri) V, 28.

ştie şi să cunoască pentru totdeauna, atât ei, cât şi tot neamul omenesc, că cu ştirea şi de bună voie s'a dus la patima şi moartea cea îngrozitoare. Grăite acestea, a pornit mai departe la drum, Iisus înainte, iară ucenicii în urmă.....

..... Trist şi îngândurat, ca niciodată păşia de rândul acesta bunul Invăţător al lumii, în spre strălucita cetate a Ierusalimului şi jale grea şi amară îi cuprindea tot mai mult şi mai mult inima. Ca aievea vedea toate, toate până într'una, cele ce aveau să urmeze şi să se întâmple cu el, peste puţine zile. Vedea, cum are să se cutremure în curând, întreagă puternica cetate de întrarea lui în ea. Vedea pe Fariseii şi cărturarii vicleni, cum se încearcă a-l prinde în cuvinte şi neputându-l, cum se adună apoi şi se sfătuesc într'ascuns, că în ce fel să-l prindă şi ce vină de moarte să-i scornească? Vedea pe Iuda, cum se tocmeşte cu ei, spre a-l vinde; prins şi legat se vedea apoi noaptea, ca cel mai nelegiuit tâlhar şi dus înaintea lui Anna şi Caiafa, unde slugitorii neruşinaţi îi dau palme şi-l scuipă în obraz; auzia pe Petru cum se lapădă de el, de trei-ori una după alta — iar acì ofta şi mai adânc bunul Iisus, — se vedea apoi înaintea lui Irod şi Pilat, unde nemiloşii soldaţi îl desbracă şi-l bat cu bice, până la sânge; simţia cum i-se îndeasă pe cap cununa de spini mari şi ascuţiţi, cari îi spintecă pielea de pe senina lui frunte şi din carea apoi, picături calde de sânge i-se preling în jos pe blânda lui faţă; vedea şi auzia mulţimea, carea cu câteva zile mai înainte îi strigau: Osana! cum zbiară din răsputeri şi cu spume la gură. Răstigneşte-l, răstigneşte-l; încărcat se vede apoi pe spate cu o cruce mare şi noduroasă şi pornind spre dealul Golgothei, în mijlocul unui zgomot şi alai, ce pare că ieşise din încuietorile iadului în ceasul acela; auzia sunetul înfundat al ciocanului, carele loveşte apăsat şi cu putere în piroanele ruginite, ce-i străbat palmele şi picioarele; auzia hula şi batjocura ce i-se face şi suit sus pe cruce,.... simţia şi auzia cu un cuvânt tot, tot ce i-se va face în curând, până când cu glasul stâns şi liniştit avea să rostească: *săvârşitu-s'a.*

. . . .

Iară învăţăceii? O, bunii învăţăcei, prietini cinstiţi şi însoţitori nedeslipiţi ai blândului Invăţător, - să-i hulim, şi să-i osândim oare, dacă ei nu erau trişti în acele clipite; dimpotrivă veseli şi voioşi păşiau în tăcere în urma lui Iisus? — Cum veseli şi voioşi?! Dar nu le spusese Iisus, numai cu câteva clipite mai înainte, că unde se duce şi ce are să i-se întâmple? — Ba, da! Numai cât acele cuvinte ei nu le-au cuprins, nu le-au înţeles, aşa precum sunau, ci le-au socotit ca o pildă, de feliul căruia multe şi adese-ori le-a mai spus Invăţătorul lor. Altul era gândul, alta era pricina, carea îi făcea pe ei voioşi în calea aceasta. Ei ştiau adecă, hotărît ştiau, după câte văzuse şi auzise până acum dela Invăţătorul lor, că el este Mesia cel adevărat, iar despre acel Mesia tot poporul ştia că: va fi împărat mare şi puternic, mai pe sus decât toţi împăraţii pământului!! Iată dară de ce erau ei voioşi, căci socoteau, că la paştile ace-

stea trebue să se împlinească negreşit cele scrise despre Mesia, — iară atunci ei, prietinii cei mai de aproape ai lui, încă vor ajunge cei dintâi în mărire pe lângă el!? Cumcă acesta era gândul lor, a dat-o pe faţă, numai la câţiva paşi, după cele spuse de Iisus, fraţii Iacob şi Ioan, cari apropiindu-se mai tare de el, i-au zis: *«Invăţătoriule, voim ca ce vom cere să ne faci nouă»*. Iară Iisus le-a zis: *«ce voiţi să vă fac vouă?»* Iară ei au zis lui: *«dă-ne nouă, ca să şedem unul de-adreapta ta şi altul de-a stânga ta, întru mărirea ta»*. — La auzul acestor cuvinte, cari îl treziau din gândurile negre ce-l munciau, oprindu-se în loc, cu blândeţe şi cu milă li-a răspuns numai decât Iisus: *«Nu ştiţi ce cereţi!»* Apoi fără de a le mai deslușì cu deamăruntul şi încă odată, că unde se duce şi la ce se duce, li-a mai zis numai atâta: *«Putea-veţi bea păharul, carele-l voiu bea eu, şi botezul cu carele eu mă voiu boteza, a vă boteza?»* Iară ei, tot cu gândul de mai înainte, că adecă în curând Invăţătorul lor — Mesia cel adevărat — se va suì în scaunul lui David, ajungând împărat mare şi puternic şi ei pe lângă el cei dintâi diregători, au răspuns în pripă: *«Putea-vom!»* La aceasta Iisus le-a răspuns: *«Păharul cu adevărat, care eu voiu bea, îl veţi bea, şi cu botezul, cu care eu mă voiu boteza, vă veţi boteza, — dară a şedea de-a dreapta mea şi de-a stânga mea, nu este al meu a da, ci celor ce s'au gătit!»* Şi cum, a băgat de seamă îndată, că ceilalţi zece s'au supărat pe Iacob şi Ioan pentru cererea lor, chemându-i pe toţi împrejurul său li-a zis: *«Ştiţi că celor ce li se pare, că împărăţesc neamurile, le stăpânesc pe ele, şi mai marii lor le domnesc pre ele, — iară între voi nu va fi aşa, ci: carele va vrea să fie mai mare între voi, să fie vouă slugă, şi celce între voi voeşte să fie întâi, să fie tuturor slugă; că şi fiiul omenesc nu a venit ca să-i slugească lui, ci ca să slugească el, şi să-şi dee sufletul său răscumpărare pentru mulţi»*. După acestea au pornit mai departe.....

Uimiţi şi privind lung unul la altul, după aceste cuvinte ale Invăţătorului, au pornit în urmă şi ucenicii gândindu-se: oare ce sunt aceste cuvinte ca: slugă să fie, celce vrea să fie mai mare şi mai întâi, şi — smerit celce vrea să se înalţe, — pe cari nu numai acum, dar în tot deauna li le-a spus Invăţătorul? Cum? Tot blânzi, tot supuşi, tot smeriţi până în sfârşit!?

O, bunilor ucenici! Voi nu a-ţi putut cuprinde atunci deodată nici cuvintele: «Iată ne suim în Ierusalim....» şi nici acelea ca: «să fie slugă, să fie smerit celce vrea să ajungă mai mare», — dar lea-ţi înţeles mai târziu, după Invierе, după Pogorîrea Duhului sfânt, lea-ţi înţeles şi le a-ţi urmat pe deplin, — de aceea veniţi astăzi, veniţi şi ne staţi şi nouă într'ajutor, ca să le pricepem şi noi acele drepte şi sfinte cuvinte, ale blândeţei, ale smereniei, — veniţi şi umbriţi-ne cu darul Duhului sfânt, pe mine pentru a şti ce să grăesc, iar pe acest popor spre a putea să cuprindă pentru totdeauna, ce este şi carea este adevărata smerenie creştinească, despre carea voesc să vorbesc astăzi aici!?

Iară voi, iubiţii mei creştini, — fiţi cu luare aminte!

*
* *

Impotriva legii creştine, şi deosebit împotriva acelei învăţături a ei, carea îndeamnă şi povăţueşte pe oameni la: blândeţe, la smerenie, la ertare şi la îndelungă răbdare s'au ridicat în totdeauna şi se mai ridică şi astăzi, iubiţi creştini, mulţi bârfitori, mulţi cârtitori, zicând că: nu e bună legea, carea cere tot blândeţe, tot smerenie în toate, căci blândeţa şi smerenia îl duce pe om la: slugărnicie, la umilinţă oarbă, la milogire, la târăire pe pământ, la căciulire şi la ticăloşie. Omul e om, făptura cea mai aleasă a lui Dumnezeu, zic ei, deci îi şade bine şi i-se cuvine fiecăruia a fi: mândru şi viteaz, fălos şi trufaş, nu umilit, nu smerit, ca să-l calce toţi în picioare, să rabde orişice şi ierte toate. Să ţină sus şi să înalţe, iar nu să se smerească, să dea năvală inainte, iar nu să se lase tot în urmă, în scurt să ţină la vrednicia lui de om, iar nu să şi-o nesocotească, ori să sufere ca altul să i-o nesocotească! ş. a.

— O, nepricepuţi şi zăbavnici cu mintea şi cu inima a înţelege bine, toate câte a grăit şi a învăţat Iisus, le zic eu tuturor, acestora mari şi mici bârfitori ai legii lui sfinte, iubiţilor creştini! Dar cum? şi de unde? au putut ei scoate acel înţeles greşit al cuvintelor lui drepte? Unde? şi pe cine a minţit Christos vreodată a nu ţinea seamă de vrednicia lui de om, de fiinţă după chipul şi asemânarea lui Dumnezeu făcută? El, chipul şi pilda omului desăvârşit pe pământ, cum ar fi putut învăţa pe oameni a fi neoameni, adecă a-şi uita de marea lor vrednicie, că sunt fii ai Tatălui ceresc şi a-i povăţuì, ca să se facă fii ai slăbiciunei, ai linguşirei, ai vicleniei şi ai minciunei, carea dela diavolul este? — Cum? — Pentrucă a înfruntat la tot pasul trufia şi mărirea deşartă, şi a învăţat pe oameni a fi: blânzi şi smeriţi?! Pentru aceea? O, dar n'au înţeles, şi nu înţeleg încă nici astăzi toţi, că Iisus Christos, prin învăţătura lui despre smerenie a voit să zică, cu alte cuvinte aşa: Voi trufaşilor, voi îngâmfaţilor, coborîţi-vă din cărarea acea primejdioasă de pe vârfuri, de pe piscuri, pe carea umblaţi, căci nu veţi ajunge la fericire, ci veţi cădea în prăpastie, şi veniţi, iată pe calea aceasta nouă, pe carea o deschid cu lumini, veniţi şi-mi urmaţi mie căci: «*Eu sunt calea.... şi adevărul!*» Iară cătră cei slabi, cătră cei slugarnici: voi obidiţilor, voi cari v'aţi uitat că sunteţi oameni şi numai cu milogirea şi cu linguşirea vă târîţi prin noroiul şi mocirla lumii acesteia, ridicaţi-vă şi scuturaţi-vă, şi veniţi şi voi pe calea mea dreaptă şi netedă! Veniţi toţi din dreapta şi din stânga, veniţi şi urmaţi-mi mie, căci: «*Eu sunt calea.... şi adevărul!*»....

Iară în cărarea aceasta a mea să ştiţi toţi, şi cei din dreapta şi cei din stânga, că porunca cea mai mare şi cea mai dintâi este ca: să vă iubiţi unul pe altul şi vă ajutaţi împrumutat. Să nu se socotească unul mai mare ca celalalt, căci toţi sunteţi fraţi, toţi fiii unuia şi aceluiaş Părinte ceresc! . . . .

. . . .

Iată iubiţilor creştini învăţătura Domnului Christos; iată calea la carea a povăţuit El pe oameni! Iar din aceasta poate zice cineva, că legea

lui sfântă învaţă la milogire, la slăbiciune? Nu, nici decât! Tot ce a înţeles bunul Iisus prin îndemnul la smerenie a fost şi este atât că: fiecare om *să se cunoască bine pe sine*, iată adevărul! Să afle şi să ştie, că e o făptură mică, negrăit de mică faţă de atotputernicul ziditor al lumii, deci nu are să se trufească niciodată faţă de acela. Să ştie şi să înţeleagă apoi, că asemenea lui este fiecare om din lume, de acelaş început şi cu acelaş sfârşit, toţi, toţi până într'unul, deci nu are cel mai învăţat de a se îngâmfa zicând: eu ştiu, eu cunosc! — ceilalţi sunt răi şi nepricepuţi; nici cel bogat de a zice: eu am averi şi moşii, — ceilalţi sunt calici, cu cari nu pot sta de vorbă! ş. a. m. d. Nu! Ci cel învăţat să se facă slugă celui mai puţin învăţat spre a-l deştepta şi pe acesta; cel mai bogat să ajute pe cel mai lipsit şi cel mai tare să-l ajute pe cel mai slab, purtând sarcina unul altuia, cum zice apostolul Pavel, — căci numai aşa vom plinì legea lui Christos. Nu este deci, nici un cuvânt în toată legea lui Christos, carele să zică ca omul să se milogească, să se desbrace de vrednicia lui, ci numai ca omul, cu cumpăna smereniei, adecă a adevărului şi a dreptăţii să se judece, atât pe sine, cât şi toţi ceilalţi oameni din lume. Căci vrednicia omului a numit-o Domnul Christos talant primit dela stăpânul cel ceresc, pe carele de-l va nesocotì vreunul, de-l va îngropa în pământ, acela îşi va auzì cuvintele: slugă vicleană şi leneşă!

Iată dară, cum avem să înţelegem învăţătura creştină despre smerenie, despre blândeţe! Nu slugarnici, nu milogiţi, ci cu fruntea în sus, aşa precum a şi făcut Dumnezeu pe om, dar întotdeauna numai după dreptate, numai după adevăr. Tare greşesc deci toţi acei, cari din ştiinţă ori din neştiinţă se ridică a bârfì împotriva legii creştine, zicând că învaţă pe oameni a fi slabi şi plecaţi la pământ! Căci dacă acei cârtitori, nu şi-au dat silinţa a cunoaşte şi înţelege cuvintele lui Christos în toată adâncimea lor, ar fi trebuit să cerceteze numai vieaţa şi faptele Lui, din cari încă prea luminat ar fi priceput pe deplin învăţătura Lui sfântă şi dreaptă. Pentrucă El astfel, precum a vorbit şi a învăţat, a şi trăit şi a lucrat în tot timpul cât a petrecut pe pământ. Dar, unde? — să spună micii bârfitori, — se poate găsì şi numai umbră de slăbiciune, de umilinţă urîtă a lui Christos? Să-l urmărim bunăoară, chiar numai dela evangelia zilei de astăzi, din care timp se încep ceasurile cele mai grele ale vieţii lui pe pământ. A plecat către Ierusalim. Ştia bine, pas de pas, ce are să i-se întâmple, — dar întorsu-s'a înapoi? Nici decât! A întrat în cetate. Gândul fariseilor şi cărturarilor îl ştia pe de-a întregul, — dar s'a înfricoşat câtuşi de puţin de gândul acela al lor? Nu, ci cu curagiul cel mai mare li-a spus verde în faţă că sunt: făţarnici şi înşelători, pui de năpârcă şi vipere — cum nimenea nu ar fi cutezat pe lume să le zică. A urmat apoi noaptea aceea de durere, noaptea cea mai neagră şi mai plină de fărădelege, din câte au fost dela facerea lumii, când l'au prins în grădină, şi la carea în totdeauna ar trebuì să se gândească toţi, ceice cutează de a bârfì ceva împotriva legii creştine! Şi? s'a ascuns, s'a dat

deoparte Iisus, când a auzit ceata celor peste o mie de nemernici, cari înarmaţi cu suliţi şi cu săbii veniau asupra Lui, unui om singur şi nearmat? O, sfântă şi cerească bărbăţie, dată ca pildă tuturor celorce luptă pentru adevăr şi dreptate! — El singur a eşit înaintea lor întrebându-i cu glas hotărît: «*Pe cine căutaţi?*» — cu toate că bine ştia că numai pe El îl caută. — Şi când cei veniţi au răspuns: «*pe Iisus Nazarineanul*», — le-a zis lor îndată: «*Eu sunt!*» s'au ruşinat la auzul acestui răspuns hotărît, ei înşişi de mişelia lor, şi n'au cutezat a pune mâna pe El! De aceea a douaoară i-a întrebat tot aşa, şi după acelaş răspuns al lor, ca şi întâi li-a zis şi mai hotărît: «*V'am spus, că eu sunt!*» — Atunci s'au repezit la el ca să-l lege, dar El liniştit li-a întins mânile, cari lui nu-i tremurau de loc, dar ale celor ce-l legau, le tremura! Dus apoi înaintea lui Anna şi Caiafa, rugatu-s'a, milogitu-s'a cumva de iertare înaintea lor? Nu, ci după întrebările lor pline de vicleşug, cu cea mai sfântă bărbăţie li-a răspuns: «*Eu am vorbit lumei în faţă, eu totdeauna am învăţat în biserică şi în sinagogă, unde toţi jidovii se adună, şi într'ascuns nu am vorbit nimic. Ce însă întrebi? — întreabă pe ceice au auzit, ce li-am vorbit*». Dar apoi înaintea lui Irod, a acelui vulpe vicleană, cum l'a fost numit mai înainte, a tremurat cumva bunul Iisus? Ori, când slăbănogul diregător Pilat, a cărui grijă nu era de a face judecată dreaptă, ci de a auzì numai din gura neastâmpăraţilor jidovi că: nu cunosc alt împărat decât pe cesarul, i-a zis: «*au nu ştii că putere am să te răstignesc şi putere am să te slobozesc*» — s'a rugat cumva de iertare, cerându-i ajutorul? O, nu. Ci cu sfântă linişte şi bărbăţie i-a răspuns scurt: «*Nu ai avea nici o putere asupra mea de nu ţi-ar fi fost dată ţie de sus*». Apoi mai încolo, când l'au pornit spre Golgotha, — s'a plâns, s'a tânguit măcar cu un singur cuvânt, că îl doare trupul bătut cu bice, că nu poate duce crucea, sau altceva? Nu, nu, nici un cuvânt, nici o vorbă de cerşire, de rugăminte, suferind toate cu cea mai cerească bărbăţie şi întinzându-şi singur mânile pe cruce şi liniştit ţinându-le, până au bătut piroanele în ele! Apoi pe cruce? Cu răbdare sfântă a suferit groaznicele dureri, mângăind pe tâlharul şi rugându-se Tatălui pentru ceice îl huliau, — dar pentru sine nimic, nimic şi nimănui cuvânt de milă nu a cerşit de loc!

Iată bunii mei creştini vieaţa cea mai sfântă şi mai curată a dumnezeescului om Iisus, în smerenie petrecută, din început până în sfârşit! Iată pilda cea mai înaltă de îngerească bărbăţie, care nu s'a *trufit nici decât*, dar care nici nu *s'a milogit* nici o clipită! Iată îndemnul, iată povaţa pentru întreg neamul omenesc, spre a urma întotdeauna pe cărarea cea frumoasă, cea curată a smereniei, adecă a adevărului şi a dreptăţii, pe care Mântuitoriul Christos a croit-o pe acest pământ, pentrucă numai aceasta duce la adevărata înălţare atât înaintea oamenilor, cât şi mai ales înaintea Tatălui ceresc, să înţelegeţi dar, odată pentru totdeauna cu toţii, ce însemnează a fi smerit? Căci nu e altceva, decât: a *fi cinstit*, a fi *de omenie* ori modest cum se mai zice, păzind cu tărie cuvintele adevărului şi lu-

crând neclintit faptele dreptăţii. Să pricepeţi ce însemnează cuvântul Mântuitorului, de a fi slugă tuturor, carele nu e altceva, decât a lucra şi a face neobosit binele şi pentru deaproapele nostru, învăţându-l şi ajutându-l, dacă îl vedem mai puţin învăţat şi mai slab ca noi; precum Christos a făcut cu ucenicii lui şi cu toţi cei obidiţi şi precum un tată bun face cu copiii lui, pentru cari ca o slugă aleargă şi se strădueşte neîncetat, răbdând şi suferind toate, numai ca pe copiii lui să-i vază îndreptaţi pe calea adevărului şi a dreptăţii. Lăsaţi deci şi nu vă ispitiţi nici unul a păşì pe calea ce duce la prăpastie sigură, pe trufaşii îngâmfaţi, închipuiţi, înfumuraţi şi gălăgioşi, căci nu e calea lor, a adevărului, — precum tot aşa nu e calea adevărului, nici aceea a slăbănogilor, a slugarnicilor linguşitori şi vicleni. *Iisus e calea şi adevărul şi vieaţa!* Lui să-i urmăm cu toţii, ca el să lucrăm, ca el să vorbim întotdeauna şi înaintea ori şi cui fără teamă, fără frică, când ştim că adevărul este pe partea noastră. Aşa au făcut sfinţii Apostoli, dupăce i-au inţeles bine cuvintele; aşa au făcut miile şi sutele de mii de mucenici, — oastea cea sfântă şi nebiruită a lui Christos, — cari cu fruntea ridicată şi cu bărbăţia cea mai deplină au stat înaintea împăraţilor şi diregătorilor lor păgâni, grăind adevărul şi neprimind mila lor, când îi îmbiau pentru a se abate dela adevăr! Iubiţi smerenia, cumpăna cea dreaptă a vieţii, cu care *măsuraţi* întotdeauna tuturor şi cu care *cereţi dela toţi a vi-se măsura* şi vouă.

Bunule Iisuse! Celace calea smereniei, a adevărului şi a dreptăţii ai arătat-o lumii şi pe care, pentru mai bună pricepere a noastră tu singur ai umblat până în sfârşit, luminează-ne mintea şi întăreşte-ne inima, ca să ştim şi să putem şi noi, în calea ta, în urma ta păşì deapururea, căci atunci ştim, după cuvântul tău bunule ştim, că vom puteà fi şi noi număraţi între aceia, cărora mai dinainte le este gătit a sta deadreapta şi de-astânga ta, în împărăţia luminei în veci nestânse şi a dreptăţii de-apururea stăpânitoare. Amin!

Ioan Teculescu,
protopop.

PENTRU „LUCEAFĂRUL“.

Dl Octavian Goga m'a certat, în coloanele «Luceafărului» dela 1 Febr. c. pentrucă am scris nişte «înfiorătoare fraze neperiate» în Nr. 22—25, 27 şi 28 a. c. ai «Tribunei», ca răspuns când d-sa condamnase «Revista Teologică» la moarte până nu apăruse.

Nefiind cauza *a mea*, personală, ci a «Rev. Teol.», răspunsul meu are mai mult titlu la ospitalitate în coloanele acestei reviste.

Cum însă dl O. Goga şi-a trecut de atunci convingerile în chestiune prin mai multe procese de «periare» — *mai «înfiorătoare»* decât «frazele» mele împricinate! — aş fi tăcut de data asta, foarte împăcat cu mine şi cu succesiva batere în retragere a d-sale, dacă nu mi-aş fi anunţat deja în «Tribuna» un răspuns, la adresa cuvenită, în coloanele acestui Nr. din «Revista Teologică».

Dau deci acest răspuns mai mult din necesitate de formă, decât morală. Altmintrea ar fi şi greu să discuţi cu oamenii, declaraţi la început pentru «chestiuni principiare», cari mai apoi îşi schimbă principiile ori în temeiul propriei individualităţi sufleteşti, ori siliţi de forţele externe.

Şi tocmai acesta e cazul revistei «Luceafărul», mai bine zis: al dlui O. Goga.

La *15 Decemvrie a. tr.* pe temă de «chestiune principiară» dl O. G. se războeşte nu numai cu revista noastră care nici nu apăruse atunci, ci şi cu dogmele şi canoanele bisericii, voind să le elimineze din sfera culturii preotului român.

La *1 Februarie c.* acelaş critic, în coloanele aceleiaşi reviste, nu mai zice că preoţimea noastră nu are trebuinţă de o revistă de specialitate, ci ne dă lecţii — pe ce motiv? — să interpretăm în «R. Teol.» misiunea preoţească «în înţelesul ei istoric».

La *1 Martie c.*, acelaş, tot acolo, anunţă deja «*lupta mare* pentru apărarea legii străbune» (oare nu exista «lupta mare» şi la 15 Dec. a. tr. când se atăcau dogmele şi canoanele?) şi ne îndeamnă să pregătim preoţimea pentru această luptă «într'o oştire de martiri».

La *15 Martie,* tot d-sa declară, că nu este «nici decum împotriva unei *serioase pregătiri teologice* a preoţimii».

Aceasta e «*consecvenţă*» la mine, şi la tot omul serios? Şi apoi atari oameni să ne dăscălească pe noi, în chestiuni pe cari nu le înţeleg? Dacă ar fi ca noi, cei dela «Rev. Teol.», să ne revanjăm în felul dlui O. G., ar trebuì să-i răspundem prin a nu sta de vorbă, ori numai prin «fraze» şi cvalificative bombastice şi grandomane, ori avizându-l — în loc de a ne dăscălì — la datorinţele sale de secretar literar, post ce *nu* congruează cu apucăturile şi discuţiile literare, ce le poartă.

Dar facă dl O. G., pentru sine, ce-i place; numai deie-ne pace nouă celorce nu suntem avizaţi nici la sfaturile d-sale, nici la eventualele experienţe — pe cari *nu* le are — în chestiunea de a împăca trebuinţele vieţii noastre cu cartea teologică.

Aş avea mai multe de zis la adresa moravurilor «literare» şi manevrărilor «principiare» ale «Luceafărului» dlui O. G. în chestiunea ce se agită între noi şi ei. Şi chiar am prezentat redacţiei «Revistei Teol.» un răspuns mai estins, în care mă ocupam de «dialectica» criticilor noştri; de «autoritatea» lor fictivă; de supărările lor pe dogme şi canoane; de dogmele lor nouă; de moralitatea publicistică a «Luceafărului» de a osândì la moarte o revistă ce nu văzuse încă lumina; de tactica necavalerească şi necuviincioasă a «Luceafărului» în justificarea atitudinei faţă cu «Rev. Teol.» şi cu cultura preoţimii noastre; de lipsa de consecvenţă a dlui O. G.; de nedreptăţirea — izbitoare în referinţe de drept public — ce o face dl Goga clerului bucovinean, pentru a lovì în «Rev. Teol.» Aveam un cuvânt şi pentru capitularea principiară a dlui O. G. care declară în aceeaşi vreme — cu aiere de o nemai pomenită aroganţă — că nu-şi

poate «lua îndatorirea ingrată de a împuşca cu tunul în vrăbii»; vrea să zică în noi, ceice nu jurăm pe convingerile d-sale, cu totul abătute dela meritul obiectiv, pe terenul unui naţionalism de paradă.

La dorinţa redacţiei însă abstau deocamdată dela publicarea acelui răspuns, fie pentru baterea de până acum, a dlui O. G., în retragere, fie pentru a nu-i atinge susceptibilitatea firei de poet, ce ni-a spus-o în «Luceafărul».

De voiu fi silit însă, voiu reveni.

De astădată însă, jaluz de sfinţenia şi de istorica puritate a credinţei bisericii mele, nu pot să reţin cuvântul de răspuns la atitudinea dlui O. G. în ale credinţelor dogmatice.

Dânsul, sufletul din ale căruia poezii transpiră mirosul de tămâie, în laudabila însufleţire naţională, pune monopol literar până şi pe raiul bisericii sale. Scrie adecă d-sa astfel: «...avem credinţă nestrămutată, că numai scriind corect româneşte, putem ajunge în raiu».

Săracă naţie românească! Tu neam de analfabeţi — mai în zilele trecute, când scria aşa dl G., ne ocărea o foaie străină din Pesta, că suntem neam de analfabeţi — «chinuiţi de străini, despoiaţi şi furaţi şi traşi pe sfoară de tot soiul de păcătoşi» (vorbele dlui O. G.), cum ţi-se pune restricţia cea mai primejdioasă pe ultimul refugiu de mângăietoare nădejde a traiului tău amărît, pe — raiu!

Am aştepta dela dl Goga, să preţuiască şi să respecteze *şi în proză* credinţele bisericii. Altmintrelea ne sileşte a deduce, că cele sfinte îi sunt bune numai pentru a da flori şi farmec de stil *poetului.*

Altcum, nu ca d-sa vorbesc poeţii şi bărbaţii serioşi.

Schiller, în «Wallensteins Tod», zice: Alles wanket wo der Glaube fehlt» — totul se clătină acolo, unde lipseşte credinţa. Iar *Bismarck,* marele politician şi bărbat de stat, în cele de pe urmă ale sale, a zis: «Lieber Herr! ich glaube, hilf meinem Unglauben und nimm mich auf in dein himmlisches Reich» — iubite Doamne, eu cred, ajută necredinţii mele şi mă primeşte în împărăţia ta cea cerească (adecă în raiu).

Acest politician parcă ceteşte din epistola sfântului Pavel către Filipeni (III. 20): «Cetăţenia noastră e în cer».

Putemu-i recomanda, în atenţiunea dlui O. G., pe Schiller şi Bismarck? Pe la sfinţii noştri, ni-e frică că înzădar l-am duce!

Dar schimbarea rostului raiului, la dl O. G. e numai o consecvenţă a pervertirei misiunei preoţeşti la noi.

Tocmai dogmele şi canoanele au fost sufletul care a susţinut «atribuţiile istorice», în forma lor văzută, ale preotului românesc din bătrâni. Da, pentrucă preoţia românească din trecut şi-a avut misiunea sa nu în virtutea vr'unei *ungeri naţionale* — pe care trebue s'o aibă în sufletul său

tot Românul de bine — ci în virtutea apostolatului bisericesc sau *sacramental* primit prin hirotonire cu emanare din dogmele credinței și din canoanele bisericii.

Caracterul *sacramental* al preoției este nota *esențială* sau fundamentală a preoției creștine, iar apostolia națională e numai o *atribuție relativă și accesorie* a preotului, dar care din trecut s'a contopit cu misiunea sacramentală, cristalizându-se astfel acele «atribuții istorice» dictate imperios de referințele trecutului.

De acì provine îndoita misiune a preotului român: una *trebue* s'o facă neapărat, pe ceealaltă *nu e permis* s'o neglige. De acì rezultă și trebuința culturii îndoite, a celei preoțești și a celei românești, în legătura și în sprijinirea lor împrumutată.

Acesta e punctul nostru de mânecare, al celor dela «Revista Teologică», ori place cuiva, ori ba. Cinstim și ne închinăm și noi evangeliei noastre naționale, și tocmai pentru aceasta îi căutăm cel mai puternic sprijin în vecinicia evangeliei lui Christos, — dar nu aștepte nimeni, ca acelei evangelii naționale schimbăcioase după vremi și patimi și slăbiciuni omenești, să-i subordinăm evangelia lui Christos.

Cine ni-o va mai cere aceasta, dorind a vedea biserica, cu clerul și instituțiile sale sfinte, angajată în serviciul preocupațiilor și durerilor zilnice, *fără a-i recunoaște credinții și bisericii noastre și un rost pozitiv dumnezeesc,* unul ca acela *judecat și numai din punctul de vedere al intereselor pur naționale,* este tocmai bun, nu de luat în seamă, ci de compătimit.

Credința și biserica trebue să le privim — dle Goga — așa *cum sunt,* după ființa și menirea lor, căci numai atunci ne vor putea alina durerile și ne vor mulțămì trebuințele zilelor de azi și ale celor viitoare.

Când un principe «negru» ispitise asupra secretului măririi Angliei, regina Victoria i-a trimis o biblie, însoțită de cuvintele: «*Cuvântul lui Dumnezeu* este secretul măririi Angliei».

Și noi vrem mărirea neamului nostru; dar aceasta nu o vedem asigurată, nici măcar ca în adâncul *nădejdii* noastre optimiste *în afară de bazele credinții sfinte și ale dragostei de neam.*

Poftească dl Goga și deschidă cartea: »Geist der Zeit» a lui E. M. Arndt și va afla scris acolo la adresa poporului german: «Și tu, poporul meu! ai devenit rău; și tu ai desfrânat cu zei străini. Să-ți spun *ce te poate mântuì?* Nimic altceva decât *credința în Dumnezeu, credința în părinții tăi, credința în virtuositatea germană.* Simțește-l pe Dumnezeu *iarăș; în el simțești tu cinstea și vrednicia părinților tăi».*

Acest advertisment e limpede. El indică și punctul nostru de mânecare. Rămână deci criticii nostri la o parte, și nu discute lucruri, pe cari ori le pervertesc din adins pentru puținătatea credinții, ori n'au ajuns a le înțelege.

Dr. G. Ciuhandu.

DIVERSE.

Întrebare: De ce se sărbează Paştile aşa de târziu în anul acesta?

Răspuns: Sărbătoarea sf. Paşti la noi ortodoxii va fi anul acesta în 22 Aprilie v. Mulţi se vor întreba că de ce cade sărbătoarea aceasta aşa târziu în anul acesta, arătând o diferinţă de 5 săptămâni faţă de sărbarea Paştilor la occidentali.

Cauza acestei diferinţe nu este a se căuta numai în deosebirea dintre călindarul gregorian şi cel iulian, căci atunci ar trebuì să avem o diferinţă numai de 13 zile, iar nu de 5 săptămâni. Cauza principală zace în fazele lunii.

Ştim, că Sinodul prim ecumenic dela Nicea (325), pentru a stabilì o uniformitate în sărbarea Paştilor pentru toate bisericile creştine, a luat hotărîrea, ca Paştile să se sărbeze totdeauna şi pretutindenea *în Dumineca primă după luna plină, care urmează ecvinocţiului de primăvară.*

Acest termin a fost fixat astfel şi din acel motiv, pentruca sărbătoarea Paştilor creştine să nu concadă cu Pascha iudaică, care se sărba la 14 Nisan, termin care corăspunde la 16 Martie v.; iar ecvinocţiul de primăvară e în 21 Martie, atât st. n cât şi st. v. Călindarul gregorian premerge celui iulian cu 13 zile, drept aceea ziua ecvinocţiului după călindarul gregorian (21 Martie n.) corăspunde zilei de 8 Martie st. v. Se poate întâmpla însă ca luna plină să cadă după acest dat (8 Martie v.) şi înainte de 21 Martie v., atunci occidentalii ţin sărbătoarea Paştilor înainte de ziua ecvinocţiului nostru (21 Martie v.) aşa cum de fapt s'a întâmplat anul acesta, sărbând Paştile în 18 Martie v.

In cazul acela, când la 21 Martie v. e lună plină şi dacă 21 Martie v. cade Sâmbăta, atunci Dumineca următoare cad Paştile atât la occidentali cât şi la orientali. Dacă 21 Martie v. şi luna plină se întâmplă Dumineca, atunci în acea Duminecă au occidentalii Paştile, iar ortodoxii în Dumineca viitoare.

In anul acesta lună plină avem după ecvinocţiu (după 21 Martie v.) abia numai în 15 Aprilie v. la orele 8 şi 5 minute dimineaţa. Dacă 15 Aprilie v. ar fi căzut Sâmbăta, s'ar fi putut sărba Paştile în Dumineca, imediat următoare, dar deoarece 15 Aprilie v. cade Dumineca, trebue amânată sărbătoarea cu o săptămână, fiindcă luna plină cade Dumineca la orele 8 şi 15 minute dimineaţa, iar după tipicul bisericesc, Invierea se face după 12 ore noaptea, ceeace ar fi înainte de ivirea lunei pline şi în cazul acesta nu ar corăspunde hotărîrii sinodului ecumenic. Astfel sărbarea Paştilor amânată pe Dumineca următoare, corăspunde datului de 22 Aprilie v.

db.

MIŞCAREA LITERARĂ.

—

O carte nouă. — Numărul restrâns şi totodată pretenţios al cărturarilor noştri e o adevărată groază pentru autorii români. Şi decum s'ar mai găsì câte unul, să scrie câte ceva, nu îndrăzneşte de teamă să nu fie răsplătită munca lui cărturărească şi atât de grea cu un simplu zimbet ironic. Nu mai vorbim de răsplata materială, care mai niciodată n'a răsplătit munca autorilor români.

Sub impresia acestor gânduri eram când am pus mâna pe voluminoasa carte de 544 pagini a dlui Dumitru Stănescu: «*Vieaţa religioasă la Români şi influinţa ei asupra vieţii publice*». Am spus numai decât: «iată o carte cu care autorul a păţit-o» — gândindu-mă la frumoasele parale ce şi-a cheltuit cu tipărirea ei.

E o carte în care găseşti grupat la un loc mult material de istorie bisericească şi politică şi posesorul ei e scutit de multeori să alerge la tratatele de istorie bisericească şi politică.

Ne va ierta stimatul autor, dacă nu vom putea fi de data asta mai darnici, nici în ceeace priveşte răsplata morală faţă de o aşa muncă trudită cum e cea depusă în amintita carte. Nu, căci cu toată bunăvoinţa şi stima ce păstrez autorului, nu pot primì cele scrise decât făcând următoarele observări.

Titlul mai întâiu nu corespunde conţinutului. Căci influinţa vieţii religioase asupra vieţii publice a Românilor, aşa cum e tratată, îmbrăţişează numai o parte a vieţii româneşti: pe cea politică. E lăsată afară vieaţa intelectuală, cărturărească a poporului român şi dacă se şi face amintire ici-colo de ea, e prea tangenţială.

Aşa în partea I sunt scoase mai mult la iveală hărţuelile papilor şi ale regilor ungureşti, pentru a atrage pe Români la catolicizm.

Trebuia neapărat să se fi inzistat asupra încreştinării Românilor, asupra continuităţii lor pe aceste plaiuri, căci, sunt momente istorice, cari hotăresc limba, datinile, tradiţiile noastre — pe cari azi nu le-am înţelege, neştiindu-le originea lor romană.

Manifestarea vieţii religioase din acel period se oglindeşte minunat în imne, colinde şi nu se putea să lipsească dintr'un tratat ca cel de faţă, pentrucă îşi au importanţa covârşitoare asupra începutului literaturii noastre româneşti, imprimându-i încă dela început coloritul ei religios.

Acelaş rol l-a jucat şi literatura legendară bogomilică, amintită prea pe scurt abia în câteva rânduri în cartea dlui Stănescu.

In periodul II (1400—1600) e vorba de voivodatele române, de seria mitropoliţilor, de mişcarea husită, luterană şi de întroducerea limbei slavone în biserica română.

Cât priveşte mişcarea husită i-se dă atenţia cuvenită fără a-i exagerà rolul, cum s'a făcut în cărţile unor autori de valoare.

Şi aici nu putem trece cu vederea neatenţia ce o dă dl Stănescu primelor manuscrise româneşti, ce trebuesc amintite curând după mişcarea husită (după 1450). Aceste manuscrise au fost *prototipul* psaltirilor, din care au derivat psaltirea scheiană, voroneţiană şi a lui Coresi; *prototipul* Tetrovanghelului (cele 4 evang.) din care a derivat: cele patru evangelii ale lui Coresi din 1561 şi Evangeliarul lui Radu din Măniceşti, scris după un *izvod* şi manuscrisul descoperit la mănăstirea Ciolanul în 1888 de dl Erbiceanu.

Toate aceste manuscrise au o deosebită importanţă prin faptul, că prototipul lor a existat gata tradus în româneşte cu mult mai nainte de Coresi. Se ştie de altmintrelea, că Coresi n'a tradus cărţile bisericeşti, ce i-se pun în socoteală. Rolul lui a fost mai mult de tipograf. — (Ist. lit. bis. Iorga).

Lipseşte apoi întemeierea primelor teascuri din ţară, şi munca neobosită ce a depus-o Macarie, scoţând de sub tipar la 1508 Liturghierul, prima carte — cu toatecă e slavoneşte — tipărită pe pământ românesc. Trebuia semnalat acest fapt, ca o urmare a influinţei religioase la Români, căci activitatea aceasta literară pornită cu tiparul, sub ochii Românilor, avea să servească de exemplu, pentru începutul tipăriturilor româneşti.

Periodul III (1600—1700) e sacrificat uneltirilor calvine. Era locul aici să se amintească mai pe larg activitatea lui Vasile Lupu, Matei Basarab şi a mitropoliţilor din Transilvania, ce ne-au dat noul testament de Belgrad la 1648.

Periodul IV (1700—1800) atât de bogat în evenimente culturale putea fi tratat mai amănunţit. E important mai mult pentru documentele, ce se publică acum pentru întâia dată.

Periodul V (1800—1906) se începe prea brusc cu starea decăzută morală, cu ateizmul. In orice caz admitem că mişcarea pornită din Francia cu Voltaire, Rousseau, a zguduit religiozitatea creştinilor, nu însă pe a Românilor, să-i facă atei. Nici Büchner, Moleschott, Feuerbach n'au nimic cu ateizmul românesc. Din contră dacă trebue să ne plângem de ceva, e tocmai faptul, că în timpul acesta — nu vorbim de patrioţii ce-şi petrec vieaţa în ţări străine — Românii erau sub impresia unui exces de religiositate dus până la bigotizm. Despre rolul mitropoliţilor şi al clerului în genere, ca Venianim, Grigore IV, Nifon, Miclescu, Şaguna trebuia să ni se vorbească mai mult, nu de absoluta separare a bisericii de către stat, căci aceasta nu e posibil la noi Românii.

Impărţirea în cele V perioade e absolut o procedură facultativă a autorului.

Cartea cu toate lipsurile semnalate îşi are meritul ei incontestabil. Valoarea autorului e destul de cunoscută, ca să ne aştemptăm şi la alte lucrări, ce-i vor face cinste.

Constantin Dimian,
licenţiat în teologie.

„Biserica și Școala", foaia oficioasă dela Arad, ne aduce în Nr. 10 sub titlul «Cultura teologică» un frumos și temeinic articol despre necesitatea învățăturii de carte teologică pentru preoțimea noastră. Articolul este scris de P. C. Sa părintele *Romul Ciorogariu*, directorul seminarului aradan și, de sigur, unul dintre cei mai competenți bărbați în ale culturii și chemării preoțimei noastre.

O alegere de episcopi moldoveni în 1557—8, este o retipărire a unui scurt articol de dl N. Iorga, publicat în revista culturală «Răvașul» din Cluj, în care ni-se arată — în legătură cu o însemnare istorică păstrată pe o carte slavonă, ce s'a găsit în Pata, — cum alegea Alexandru Lăpușneanu, domnul Moldovei, împreună cu soborul episcopesc, pe episcopii bisericii moldovene. *N. B.*

INFORMAȚIUNI.

Preoțimea și răscoala țăranilor din Regat. — Răscoala țăranilor români a dat pe față un trist adevăr, ce trebue să ne servească de amară învățătură. Acest mare și trist adevăr, ni-l spune fără încunjur dl *I. Slavici* în nr. 65 al «Tribunei». După d-sa, nu atât nevoile economice au putut să scoată pe țăranul de acolo din sărite, ci alte cauze *de natură morală;* părăsirea lui de cèice datorință aveau să-i înalțe sufletul, și apoi neîncrederea în conducătorii răi, cari de cele mai multeori i-au exploatat bunătatea și și-au bătut joc de cinstea lui. Poporul, apăsat de greul vieții, s'a simțit singur, fără prietini și binevoitori, pe pământul țării sale. S'a dovedit și de data aceasta, că *la temeiul existenții și al prosperării pacinice a unui popor, stau puterile sale morale-sufletești,* cari — dacă rămân nesprijinite și necultivate — produc catastrofe nenorocite. Aici era locul preoțimii să-și ridice glasul ei hotărît, de sfetnici luminători și părinți adevărați ai celor obidiți. Prea n'au căutat să lumineze și întărească din destul și la timp cu cuvântul adevărului dumnezeiesc sufletul fiilor lor credincioși. Vinovați sunt și oamenii zilei și semidocții de tot felul, cari au nesocotit însemnătatea bisericii strămoșești, au batjocorit legea creștinească și au zdruncinat vaza preoțimii și încrederea poporului în părinții săi sufletești. Săvârșindu-se aceste păcate, a fost fatal să se întâmple celece s'au întâmplat, cari pot servì ca o mare învățătură pentru viitor.

«A ieșit la iveală — zice dl I. Slavici în articolul amintit — marele adevăr, că celce nu se teme de Dumnezeu, de nimic nu se mai teme și groaznic suntem certați, pentrucă am suferit în mijlocul nostru pe *atei* și pe batjocoritorii sfintei legi a părinților noștri. O singură mângâere ne rămâne: că în urma acestei grele încercări, *conducătorii vieții noastre morale,* vor ajunge în sfârșit să se convingă cu toții, că trebue neapărat să fie ocrotiți țăranii prin măsuri înțelepte, *nu numai în ceace privește starea lor economică, ci și în viața morală,* dar că atât numai nu e destul.

Ceeace mai presus de toate îi trebue României sunt *Arhiereii* cu vază deplină şi *preoţii,* cari se bucură şi în sus de cinstea cuvenită, — *biserică* în înţelesul cel sfânt al cuvântului îi trebue, iar dac'o are pe aceasta vin şi celelalte mai mult ori mai puţin ele de ele. Poporul român numai reîntorcându-se la legea şi la obiceiurile părinţilor săi, poate să vecuiască şi că peirea lui sunt străinele legi şi străinele obiceiuri.»

Iar eu închei zicând preoţilor noştrii de aici: *Luaţi aminte*!

C. Dimian.

Facultatea teologică din Bucureşti. — In revista bisericească «Amvonul» ce apare la Bucureşti ca organ al societăţii clerului român «Ajutorul», păr. econ. *V. Pocitan* publică un articol, în care se ocupă de chestiunea actuală a organizării învăţământului superior în raport cu facultatea de teologie. Dupăce constată faptul foarte regretabil, că *facultăţile* singuratice, în loc ca să compună în împreunarea lor organică şi în complectarea lor împrumutată o adevărată *universitate* în înţelesul strict şi modern al cuvântului, s'au închis ermetic una faţă de alta şi nu comunică decât atunci când nu se prea iubesc într'olaltă, — face şi unele propuneri vrednice a fi luate în consideraţie. D-sa este de părerea, că universităţile din ţară ar trebuì să aibă două feluri de studii: *comune* şi *speciale.* La cele dintâi, pe cari ar trebuì să le urmeze studenţii tuturor facultăţilor, numără: 1. Istoria Românilor. 2. Apologetica (care după cât ştim nu se predă ca studiu de sine stătător nici chiar la facultatea teologică — ce abia este de crezut) în legătură cu noţiuni de dogmatică. 3. Morala creştină şi în fine 4. Noţiuni de higienă şi medicină. In *special, facultatea de drept* ar trebuì să împrumute dela cea teologică: dreptul bisericesc, în special acela al bisericii ortodoxe autocefale române, iar *facultatea de litere*: istoria bisericească şi istoria bisericii naţionale române.

In schimb, *facultatea de teologie* ar trebuì să împrumute dela celelalte ale ei surori: filozofia în ramurile ei principale, apoi geologia (care poate rămâneà şi afară, având a se întreţese rezultatele ei în apologetică) o scurtă istorie a ştiinţelor, noţiuni de drept roman şi român şi istoria religiunilor (nu se predă la facultatea teologică?).

Pe urma unei astfel de legături, ar profita mult toate facultăţile una dela alta şi îndeosebi profesorii lor ar primì împrumutat îndemnuri.

Ar trebuì să inziste cei chemaţi ca cel puţin unele din aceste păreri salutare să se realizeze deodată cu organizarea învăţământului superior, care este pusă în vedere, deşì pe un timp oarecare a încetat de a preocupà.

Dacă pe această cale nu s'ar ajunge la rezultat, atunci le stă profesorilor de teologie în putinţă să deschidă *cursuri speciale* pentru studenţii tuturor facultăţilor, în cari să se ocupe de unele chestiuni religioase şi bisericeşti de interes general pentru fii unui neam de creştini, ca al nostru.

In acest chip ar avea ocazie bună să înveţe mulţi a-şi preţuì şi iubì credinţa şi biserica strămoşească, pe care o cam nesocotesc, — fireşte din neştiinţă. *N. B.*

Biserica ortodoxă română din Cleveland. — Românii din Cleveland adunând cu mari greutăţi ban de ban, se află astăzi în situaţia a-şi clădì o frumoasă biserică, care să le servească ca lăcaş de întărire şi înălţare sufletească în nevoile unei vieţi grele şi înstrăinate de cei scumpi ai lor cari au rămas acasă. Foaia «America» care apare în Cleveland, în Nr. 20 aduce planul însoţit de explicări al acelei biserici, pentru a cărei ridicare a ostenit mult harnicul părinte al celor năcăjiţi: *Moise Balea.* Clădirea se va începe în primăvara aceasta. *N. B.*

Acţiunea Croaţilor pentru liturgia veche slavonă. — O deputaţiune a dietei croate s'a prezentat la Monarhul nostru în cauza întroducerii liturgiei slavone în biserica lor. Monarhul însă le-a respins cererea. Faptul acesta a produs mare decepţie între Croaţi, cari credeau că glagolitica se va puteà întroduce în toate bisericile slave. Erau convinşi de aceasta cu atât mai mult, cu cât Papa Pius X, care de altcum e contra întroducerii glagoliticei, lucră cu toată stăruinţa, de a mijlocì o uniune între bisericile ortodoxe şi cea catolică; iar Croaţii văd în întroducerea glagoliticei, tocmai promovarea acestui scop al Papei.

În scopul realizării acestei uniuni, Papa a adresat capilor creştinilor ortodoxi, şi anume patriarhilor din Constantinopole şi Ierusalim precum şi procuratorului suprem al sf. sinod în Petersburg, epistole autografe, în cari a sulevat ideea uniunei acestor biserici cu cea catolică. Deci tocmai în urma acestei atitudini a Papei s'au hotărît şi episcopii catolici dalmatini pentru întroducerea liturgiei vechi slavone în biserica lor.

Nizuinţele Croaţilor pentru glagolitică a aflat aderenţă şi la Sloveni, cari cer întroducerea glagoliticei pentru toate bisericile sud-slavice. Dieta din Leibach a primit o moţiune în acest sens, alăturându-se astfel la postulatele Croaţilor. *db.*

Un rabin despre Iisus. — In timpul din urmă a provocat mare mişcare între Jidovi învăţăturile profesate de un rabin iudeu în favorul credinţei în Domnul nostru Iisus Christos. Acest rabin, numit Mauriciu *Feinsilber,* de origine din Londra, a călătorit aproape în toată lumea, a făcut studii temeinice asupra diferitelor religiuni, îndeosebi s'a ocupat cu persoana lui Iisus Christos pe care vrea să-l prezinte în lumina sa adevărată şi Judeilor. Iată cum să exprimă el despre judecata nedreaptă adusă de Judei asupra Mântuitoriului.

«Inainte de aceasta cu 19 secole a ridicat Jidovimea pâră contra lui Iisus Nazarineanul la procuratorul roman, că el s'ar numì pe sine rege al Judeilor. Fariseii şi cărturarii au aşternut această calumnie înaintea lui Pilat din Pont şi au cerut ca Iisus să fie răstignit. Şi l-au răstignit. L-au răstignit pe acest om, care a fost mai mult decât rege al Judeilor, a fost *răscumpărătoriul Judeilor şi al omenimei,* a fost odrasla cea mai curată, cea mai sfântă şi cea mai bună a poporului său, carele a adus pe pământ iubirea de Dumnezeu şi a propoveduit iubirea deaproapelui. Iar drept răsplată a fost părtaş de moartea cea mai ruşinoasă, dar *nu spre a sa*

ruşine, ci spre ruşinea Jidovimii, care s'a lăpădat de cel mai nobil fiu al său. Procesul lui Iisus trebue revidat. Sentinţa a fost falsă şi ori-şi-cât de târziu ar fi, trebue să ne ispăşim fărădelegea şi să ne nizuim, ca pentru acest păcat să dăm o astfel de satisfacere, prin bunătate şi iubire, încât să nu mai existe o altă pildă în istorie». Se înţelege de sine, că pentru profesarea unor astfel de idei umblă zelosul rabin mai mult huiduit, decât ar câştiga aderenţi printre Jidovi. Dacă încercările de-a convertì pe Jidovi la creştinizm până acum n'au izbutit, afară de câteva cazuri resleţe, apoi de s'ar convertì cel puţin la dreptate şi la apucături cinstite. *db.*

Fostul primprocuror al sf. Sinod din Rusia, *C. Petrovici Pobjedonoscev,*[1] a murit în 23 Martie n. în vârstă de 80 ani. S'a născut în Moscva, unde tatăl său era profesor universitar, a studiat drepturile în Petersburg, iar după terminarea lor a ocupat mai multe funcţii în departamentul Moscvei al senatului, care este suprema instanţă pentru apelaţii în cauze civile. In anul 1859 a ajuns profesor de dreptul civil la universitatea din Moscva, fără a-şi părăsì însă funcţia ce o avea în senat. La 1861 a fost chemat la Petersburg, ca să ia parte la lucrările unei comisii pentru organizaţia judecătoriilor. In acelaş timp i-s'a încredinţat totodată şi instruarea clironomului de atunci, Nicolae Alexandrovici, în ştiinţele juridice. A ocupat şi funcţia de senator, iar dela 1881 încoace până în vremile din urmă a fost primprocuror al sf. sinod. In întreaga sa vieaţă publică, cu deosebire însă ca prim procuror, a fost cel mai puternic sprijinitor al tuturor ideilor reacţionare. Cele mai multe idei şi instituţii liberale din timpul mai nou le-a ştiut combate şi înăbuşì cu o agerime rară. Ca să ne convingem despre aceasta, e destul să cetim şi numai scrierea publicată în traducere germană: «Streitfragen der Gegenwart» (3 ed. Berlin 1897) în ale cărei articole rotunzite se ocupă de biserică şi stat, de păcatele timpului nostru, de idealele necredinţei, de credinţă, autoritate, presă etc. desvălind uneori cu multă pătrundere mizeriile societăţii de azi. Om cult şi cu o temeinică pregătire ştienţifică fiind, şi-a câştigat mare trecere la curtea Ţarilor şi a învârtit, după vederile sale reacţionare, nu numai politica bisericească ci şi şoruburile politicei imperiului rusesc. La sfârşitul vieţii sale i-a fost dat însă să vadă zorile unor zile mai libere, cari s'au ivit trezite de sigur şi de zbuciumul atâtor conştiinţe, pe cari el le-a încătuşat. *N. B.*

In Nrul 10 din «Ţara Oltului», părintele *V. Debu* din Cincşor îşi face datoria de preot luminat şi cu tragere de inimă pentru credinţa dreaptă a poporului de acolo, desvălind nemaipomenitele abuzuri, cari le săvârşesc tot felul de geşeftari descântători, profitând de superstiţia poporului. Doar nu sunt şi unii preoţi vinovaţi pentru asemenea apucături? Atragem atenţiunea P. V. Consistor asupra acestei apariţiuni triste şi păgubitoare pentru biserică, pentru vaza preoţimii şi pentru binele poporului nostru. Vom revenì. *N. B.*

[1] Vezi datele biografice în prefaţa scrierii: „Streitfragen der Gegenwart" trad. germ. de R. Borchardt şi L. Kelchner.

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice și date tipiconale pe luna lui Aprilie 1907:

1 Aprilie. *Dumineca a 4-a* în post: glas 4: voscr. 1-a. La Vecernie și la Utrenie: cântările Octoihului și ale Triodului; la Liturgie: Apostolul și Evanghelia acestei Dumineci.

Mercuri și *Vineri* în săptămâna aceasta, la ora prefiptă, se face Priveghere (Bdenie) La privegherea de Mercuri, seara la 7 oare, se cântă Utrenia de Joi în săptămâna a 5-a a postului cu Canonul cel mare al sf. Andrei Criteanul și se cetește ceasul I din Ciaslov.

La Priveghierea de Vineri: se cetește *„Acaftistul“*, Născătoarei de Dumnezeu, conform tipicului Utreniei din Sâmbăta a 5-a a postului mare.

8 Aprilie. *Dumineca a 5-a* a postului, glas 5 voscr. a 2-a.

La Vecernie și la Utrenie: Cântările Octoihului glas 5 și ale Triodului.

La Lit.: Apostolul și Evang. acestei Dumineci:

15 Aprilie. *Dumineca „Floriilor“*. La Vecernie și Utrenie: Cântările și Cetirile, toate ale praznicului cum se găsesc la Triod.

Liturgia sfântului Ioan Crisostom, cu Apostolul și Evangelia praznicului și cu Irmosul: „Dumnezeu e Domnul“.. „Togmiți sărbare“.. Cu Vecernia din Dumineca Floriilor și cu Utrenia de Luni se face început *rânduelilor* cultului divin pentru zilele săptămânii Patimilor Mântuitoriului Christos.

Aceste sfinte *rândueli* ale cultului, cu tipicul lor se cuprind în Triod, și se îndeplinesc în ordinea următoare: În Dumineca Floriilor, la 4 ore p. m., Vecernia și Pavecernița cea mică; seara la 7 ore: Priveghere, la care se cântă Utrenia de Luni cu Evanghelia zilei și se cetește ceasul prim.

Luni, la 10 ore a. m.: Ceasurile, al treilea, al șaselea și al nouălea, Vecernia zilei și Liturgia sf. Grigorie Dialogul cu Evangelia prescrisă. La 4 ore p. m. Pavecernița, la care se cântă Utrenia de Marți cu Evangelia zilei și se cetește ceasul I-iu.

Marți, la 10 ore a. m. Ceasurile III, VI, IX, Vecernia și Liturgia sfânt. Grigorie cu Evanghelia prescrisă; la 4 ore p. m. Pavecernița cea mare, iar la 7 ore seara: Priveghere, la care se cântă Utrenia de Joi cu Evanghelia zilei și se cetește Ceasul I-iu.

Mercuri, la 10 ore, a. m. Ceasurile III, VI, IX, Vecernia și Liturgia sf. Grigorie cu Evanghelia prescrisă; la 4 oare p. m.: Pavecernița cea mare, iar la 7 oare seara: Priveghere, la care se cântă Utrenia de Joi cu evanghelia zilei și se cetește ceasul I-iu.

Joi, la 8 ore a. m. Sfântul Maslu, Ceasurile III, VI, IX, Vecernia și Liturgia Marelui Vasilie cu Evanghelia prescrisă, la carea se sfințește pânea și vinul Paștilor. — La „Proscomidia“ acestei sfinte Liturghii se scoate și „Agnețul“ pentru pregătirea sfintei Cuminecături de peste an, care până Marți în săptămâna luminată, se păstrează întreg, iar la Utrenia zilei acesteia se sfarmă și se usucă după tipicul din Pentecostariu.

Seara, la 7 ore: Priveghierea, la care să cântă Utrenia de Vineri cu cele 12 Evanghelii ale ss. Patimi, și după Evangelia a V-a se scoate sfânta cruce spre închinare.

Vineri, la 9 ore a. m.: Ceasurile Domnești la 4 ore p. m. Vecernia și Punerea în Mormânt, iar la 7 ore seara: Priveghere, la care se cântă Utrenia de Sâmbătă cu cele trei *„stări“*, la mormântul Domnului și se face încunjurarea bisericii cu „Epitafiul“.

Sâmbătă, la 12 oare din zi: Vecernia Paștilor cu Liturgia Marelui Vasile.

22 Aprilie. *Dumineca sf. Paști,* la 4 ore *dimineața:* Sfânta Înviere și Utrenia Paștilor, cu care se face început Pentecostarului; la 9 ore a. m. S. Liturghie a lui Ioan, la 4 ore p. m. Vecernia conform prescrierii din Pentecostariu.

Luni, 23 Aprilie: S. Mucen. Georgie. La vecernie și la Utrenie procedem după tipicul Pentecostarului pentru sf. George.

29 Aprilie. *Dumineca Tomii:* glas 1 voscr. 1-a.

La Vecernie, la Utrenie și la Liturghie: Toate după prescrierea Pentecostarului.

Cantor.

Mai multe răspunsuri la unele întrebări, ce ni-s'au pus pentru rubrica «Diverse», precum și continuarea studiului ***«Religiunea primordială și originea religiunii»,*** din lipsă de spațiu, au trebuit să rămână pentru numărul viitor.